Prof. Teodor M. Popescu

ÎNDRUMĂRI METODICE DE LUCRU PENTRU STUDENȚII ÎN TEOLOGIE

Preliminarii. Deși deosebită de celelalte științe, prin obiectul și prin caracterul său special, teologia cercetează adevărul într-un domeniu dat și folosește, pentru a-l cunoaște, mijloace asemănătoare și echivalente celor întrebuințate în științele mai apropiate de ea pentru cercetarea domeniului lor de studiu. Acestea sînt științele numite ale spiritului (Geisteswissenschaften), care formează o categorie deosebită de cele ale naturii (Naturwissenschaften), numite și științe exacte sau pozitive.

Caracter științific se recunoaște studiului într-un domeniu sau altul, natural sau spiritual — dacă el urmărește anume cunoașterea adevărului obiectiv în sectorul său de cercetare și dacă posedă pentru aceasta o metodă care duce la cunoașterea lui. Metoda caracterizează știința, deosebind adevărata știință de știința falsă, știința de diletantism [1]). Teoreticienii metodei și tehnicii de lucru intelectual sînt de acord asupra acestui lucru, și teologiei nu i se poate refuza titlul de știință. Ea are și terenul și mijloacele sale de cercetare științifică.

In totalitatea sa ideală, adevărul este unul singur, mare și atotcuprinzător. Pentru simțurile și pentru mintea mărginită a omului, el se prezintă și se percepe însă fragmentar, ca și aspectele naturii și ale vieții.

Deși temeiul teologiei este credința, în creștinism aceasta are garanțiile și dovezile sale de adevăr religios- moral, care îi dau toată tăria și justificarea spre a fi primită. Teologia creștină posedă în documentele și în gîndirea sa o armătură materială și spirituală de o incontestabilă valoare și eficiență științifică. Ea participă la drepturile științei și prin obiectul multiplelor sale discipline și prin mijloacele și metoda sa de studiu.

Invățătura creștină este cuprinsă în texte sacre, în multe alte scrieri, în tratate numeroase.

Aparatul documentar al științei teologice este abundent și foarte important. Izvoarele ei au fost studiate și comentate în tot chipul. Teologi și neteologi, credincioși și necredincioși, creștini și necreștini în antichitate, în evul mediu și mai ales în timpurile noi, au cercetat documentele credinței creștine, cu multă sau cu puțină știință, cu rîvnă, cu pasiune chiar. In nici o latură de preocupări ale spiritului omenesc nu s-a consumat poate atît interes, cît în cea teologică. Metoda de lucru a teologiei poate să nu fie originală și specifică. Ea aparține și studiilor de istorie, de istorie literară, de filologie, de fliosofie sau de drept — în general științelor care lucrează cu texte, — dar chiar legătura ei de metodă, și în parte de obiect de studiu, cu alte discipline științifice, dovedește interesul și capacitatea ei pentru cercetarea metodică și deci calitatea ei științifică.

Teologei îi trebuie păstrat continuu acest interes științific, azi cu atît mai mult , cu cît știința în general este în mare progres și-și îmbunătățește

1. Fr. Zurbonsen. **Anleitung zum wissenschaftlichen Studium der Geschichte. Ein Handbuch für Studierende. Berlin 1906**, p. 56-57. Aloys Meister, **Grundzüge der historischen Methode**, ed. 2, **(Grundriss der Geschichtswissenschaft Bd. I, 6)**. Leipzig u. Berlin 1913), p. 7.

continuu metodele de lucru. Adevărul religios- moral creștin, disputat în atîtea controverse și verificat de atîta timp, nu are nicidecum interesul să se mărginească la argumentul autorității, să ignoreze progresul și să refuze discuția cu caracter științific.

Priocipiul metodic al teologiei creștine, învățat de la Iisus Hristos însuși, este «cercetați»: «Cercetați Scripturile!» (ev. Ioan 5, 39). Teologia este o cunoaștere luminată și probată a adevărului său, bazată pe largă și îndelungată cercetare, cu folosirea tuturor puterilor și mijloacelor de cunoaștere. Interesul și spiritul ei cercetător se aplică la unul din cele mai întinse — poate cel mai întins — domeniu de studiu, și ea trebuie să fie bine înarmată pentru cercetarea lui. Facem de aceea o riguroasă datorie pentru noi și pentru studenții noștri, ca și oricui ar vrea să studieze teologia, din aplicarea la studiul ei a interesului științific și a metodei științifice proprii obiectului ei.

*

In cele ce urmează, doresc să vin în ajutorul studenților noștri cu noțiunile metodice elementare, necesare pentru lucrările lor cu caracter științific. Asemenea noțiuni nu figurează în materia de studiu a niciuneia din dsiciplinele învățate în școlile medii sau superioare. Deși indispensabilă oricărui ucenic al oricărei științe, tehnica lucrărilor științifice personale este presupusă cunoscută prin puținele îndrumări ce se dau la lucrările de seminar, sau prin lectura cărților scrise de profesori sau de alții cu asemenea tehnică. Studenții descoperă firește că lucrările științifice sînt scrise cu metodă. Dar ei nu-i pot învăța meșteșugul, dacă nu se vor osteni anume cu aceasta profesorii lor. Tratatele de tehnică științifică sînt puțin cunoscute și puțin accesibile studenților, iar cele mai bune sînt mari și grele pentru ei, deși ar fi de dorit ca fiecare student să poată citi măcar unul din asemenea tratate.

Incepătorii în deosebi întîmpină greutăți în elaborarea lucrărilor lor cu caracter de studiu. Lipsa lor de experiența, de cunoștințe, stîngăcia, timiditatea îi expun frămîntărilor, temerii și insuccesului. De regulă, pentru a trata un subiect dat, ei se gîndesc să recurgă la una sau două-trei cărți sau articole privitoare la temă și să reproducă ideile lor. Lucrarea apare astfel ca o încercare neîndemînatecă, impersonală și insuficientă, în care începătorul n-a făcut decît lucru de copiat sau compilator, fără valoare și fără folos pentru studiul științific al temei și pentru formarea științifică a începătorului.

Pentru inițierea lui, vom schița aci etapele prin care trece, o lucrare, de la alegerea subiectului ei pînă la prezentarea lucrării, cu regulile de care trebuie să se țină seama în elaborarea ei.

Alegerea subiectului. [2]) Prima operație metodică și prima greutate este alegerea unui subiect de tratat. Alegerea subiectului are importanță capitală în efectuarea lucrării. El pune problema de studiu și fixează sensul, direcția, întinderea și scopul cercetării ei. De felul cum este formulat subiectul depinde planul, materialul și întocmirea lucrării.

---

2. Leopold Fonck, S. J., **Wissenschaftliches Arbeiten. Beiträge zur Methodik und Praxis des akademischen Studiums**, ed. 3-a (reproducere a ediției a doua). Innsbruck 1926, p. 111-125. Horst Kliemann, **Werkzeug und Technik des Kopfarbeiters. Eine Anleitung, praktischer zu arbeiten**, ed. 5. Stuttgart 1934, p. 91 (5) —94 (55), 104. Docteur P. Chavigny, **Organisation du Travail Intellectuel. Recettes prati-**

Cînd candidatul în știință are inițiativa alegerii subiectului, el trebuie să se ferească de anumite greșeli, obișnuite începătorilor. Aceștia preferă de regulă subiecte mari, generale, cunoscute. Importanța unor asemenea subiecte și ușurința de a găsi material pentru tratarea lor fac pe începători să-și închipuie că le vor studia ușor și cu succes, că vor avea adică ce spune și că vor lucra comod, folosind lucrările cunoscute, ba se măgulesc și cu ideea că numele lor se va adăuga la al celor care au studiat un subiect atît de important. Fiind lipsiți de experiență, de informație și de perspectivă științifică, începătorii nu știu că subiectele mari, tratate și cunoscute, sînt cele mai puțin potrivite pentru stadiul în care se găsește pregătirea lor.

Un subiect larg și deosebit de important prin cuprinsul și prin interesul lui general, este vast, complicat și greu de cuprins și de stăpînit. El cere studiu de lungă durată, bună cunoaștere a multor probleme, stăpînirea bogatului material și a mijloacelor de prelucrare, erudiție și măiestrie. Pe acestea, începătorii nu le pot avea, oricît interes ar pune în studiu. Intr-un subiect mare, ei riscă să se rătăcească sau să rămînă la periferia sau la suprafața lui. Un asemenea subiect este deci tot ce poate fi mai puțin potrivit pentru o lucrare de începător.

Începătorii trebuesc de aceea îndrumați spre subiecte mai restrînse, potrivite cu cunoștințele, cu mijloacele și cu puterile lor. Ei pot fi ajutați să se mărginească la o anumită latură, la un anumit moment sau punct dintr-un subiect mare, delimitînd astfel terenul de cercetare, pentru buna lui stăpînire. Delimitarea terenului de lucru este necesară pentru adîncirea și lărgirea studiului. Inainte de a cuprinde mult în întindere, începătorii trebuesc învățați să lucreze în adîncime, și să nu rezume studiile altora, ci să desvolte părți sau laturi puțin studiate și nu bine cunoscute. Este mai ușor și mai bine să cerceteze un subiect restrîns, care poate fi stăpînit, decît să rătăcească pe terenul vast al unei chestiuni care întrece puterile lor de lucru.

Pentru orientarea în alegerea unui subiect de lucrare științifică, este bine să se țină seama de următoarele:

Subiectul trebuie să prezinte un interes științific, pentru ca tratarea lui să fie necesară și interesantă. De aceea, subiectele bine studiate și lămurite de alții, cunoscute, în studiul cărora nu se poate aduce ceva nou și interesant, nu se recomandă. Interesul unei lucrări științifice îl face de obicei noutatea și originalitatea ei. Aceasta este însă partea cea mai grea într-o lucrare de începător. Noutatea nu constă însă totdeauna în descoperiri științifice, și față de începători în deosebi nu trebuie exagerat în această privință. Greutatea sau imposibilitatea descoperirilor cu orice preț îi poate descuraja și face timizi și neîncrezători în lucrul lor. Trebuie desigur luptat împotriva tendinței de simplă imitație și compilare, contra superficialității și a banalităților, dar nu trebuie să se ceară dintr-odată începătorilor lucrări pretențioase prin originalitatea lor.

In schimbul originalității, cînd aceasta nu e posibilă, se cere totuși lucrării anumită noutate și personalitate. Lucrarea nu trebuie să fie adică o simplă reproducere a lucrărilor folosite, o înșirare de lucruri luate de-a-gata și pe de-a-întregul, așa cum se găsesc la alții. O asemenea lucrare

---

ques à l'usage des Etudiants et de tous les Travailleurs. (Bibliothèque des chercheurs et des curieux), Paris 1928, p. 115-116 (ed. 2, 1939, p. 135-136). G. Vîlsan, Sfaturi pentru studenți București, (Casa Școalelor) 1942, p. 126-127.

devine un amestec de idei împrumutate. A înșira spusele altora, oricît de interesante și de potrivite la ei, nu însemnează a face o lucrare proprie și nouă. Ea este o copie nereușită și inutilă. Oricît ar putea culege din alții, o simplă compilație nu prezintă interesul, unitatea și caracterul organic al unei lucrări proprii.

Citirea cîtorva cărți, chiar bune, nu trebuie să dea iluzia atotștiinței. Ele sînt călăuze prețioase, dar nu epuizează de cît în mod excepțional tema tratată și nu sînt deci suficiente pentru formarea deplină a unei concepții în materia studiată. Din nefericire, începătorii nu au totdeauna măcar prudența sau norocul de a cunoaște lucrările cele mai bune, care sînt în adevăr indispensabile pentru buna orientare pe terenul de studiat. Unii lucrează la întîmplare, folosind fără alegere lucrări învechite sau fără deosebită valoare științifică, pentru motivul că li se par interesante, frumoase, ușoare, sau doar pentrucă le au la îndemînă. Făcută după sistemul superficial al compilării la întîmplare, o lucrare nu poate prezenta nici interes științific, nici folos; ea nu îmbogățește cunoașterea subiectului, nu duce cu ceva mai departe studiul lui. Citirea cîtorva cărți sau chiar o adunare bogată de idei ale altora nu echivalează cu o lucrare științifică. Aceasta trebuie să arate nu numai știința altora, ci și știința celui care face lucrarea: știința însușită și stăpînită de el, reelaborată și prezentată de el, pe firul temei luate în studiu personal și pentru justificarea acestui studiu. Un subiect trebuie să fie interesant nu pentru aceea că l-a mai studiat și alții, ci pentrucă nu a fost suficient studiat și bine lămurit de alții.

Noutatea unei lucrări nu poate să constea în folosirea unui material necunoscut sau nefolosit încă, într-o interpretare nouă sau mai justă a unor texte, în explicarea mai bună a unui fapt, în prezentarea unor laturi sau momente insuficient subliniate mai înainte, într-o coordonare și sistematizare mai bună a cunoștințelor despre subiect: iată motive de interes științific pentru luarea în studiu a unei teme, cu care este dată posibilitatea de a înnoi cu ceva acest studiu. Un studiu mai sistematic și mai clar, mai just și mai concludent decît altele de același fel poate fi meritoriu, chiar dacă nu este nou și original prin materialul folosit.

Cît privește originalitatea, dacă de regulă ea lipsește în lucrările celor mai mulți începători, sînt și unii care o caută cu orice preț: Se imaginează o idee nouă și dă o interpretare forțată și curioasă unui fapt, se atribuie importanță exagerată și nejustificată unui amănunt, se atribuie unui autor intenții pe care nu le-a avut. Această originalitate artificială și inutilă nu adaugă nici un merit lucrării; dimpotrivă, ea dovedește lipsă de înțelegere sau de seriozitate științifică.

Un subiect, am zis, se alege în cunoștință de interesul științific ce prezintă studiul lui. Pentru aceasta, trebuie să se știe în ce stadiu se găsesc cercetările privitoare la el și care sînt rezultatele studiilor de pînă acum. Un studiu e necesar, dacă la aceste rezultate se poate adăuga ceva, dacă ele pot fi modificate, dacă se poate aduce o contribuție reală la cercetarea lui. Aceasta condiționează noutatea și originalitatea lucrării. Ea presupune deci buna cunoaștere a temei și a studiilor asupra ei, adică cercetări mai îndelungate privitoare la subiect și la bibliografia lui. Aceasta face din începător — un începător de specialist în materie. Pentru aceasta este necesară ținerea la curent cu studiile asupra subiectului. Un subiect nu se poate lua în necunoștință de lucrările privitoare la el. Este dela sine înțeles că studenții au nevoie pentru această orientare de ajutorul profesorilor. O bună

pregătire personală şi sfatul celor competenţi sînt astfel condiţiile înţelegerii subiectului.

Studenţii trebuie să învingă greutatea găsirii sau alegerii unui subiect între mai multe, dîndu-li-se exemple de subiecte interesante şi potrivite din lectura sau din preocupările lor. Profesorii trebuie să le deschidă calea şi gustul pentru curiozitatea ştiinţifică, să le dea idei, sugestii şi curaj. Studenţii au nevoie de îndrumare şi de încredere în ei totodată. Ştiinţa profesorilor şi a autorilor de opere ştiinţifice li se pare vastă şi inaccesibilă, dobîndită pe căi pe care ei nu le cunosc încă. Profesorul trebuie să amintească studentului că şi el a fost un începător, neîndemînatec poate, care s-a orientat treptat în ştiinţa sa şi a dobîndit cunoştinţele şi îndemînarea sa ajutat şi sfătuit de alţii, precum şi prin multă şi stăruitoare muncă metodică. Studenţii trebuesc puşi în posesiunea secretului ştiinţei; cunoaşterea metodei citirii şi lucrării, unită cu o muncă ordonată şi continuă, le asigură calea succesului ştiinţific.

Subiectul trebuie formulat clar şi precis, nu echivoc, nu confuz, nu vag. El nu trebuie să fie nici prea larg, nici prea îngust, ci limitat bine definit şi uşor de înţeles. Formularea lui trebuie să fie bine gîndită şi să corespundă ideii pe care o conţine. Subiecte formulate neprecis, figurat, paradoxal, senzaţional nu se recomandă în ştiinţă. Ele pot prezenta interes în literatură sau retorică. Ştiinţa se exprimă precis, la propriu, simplu şi just şi nu caută efecte literare sau retorice, ci urmăreşte să cunoască şi să exprime adevărul, aşa cum este şi cum trebuie spus.

Un sfat foarte util este cel de a îndruma studiile după aptitudini, temperament, şi mijloace de lucru. La lucrările obligatorii, cum sînt lucrările de seminar, se înţelege că preferinţele sînt limitate: candidatul trebuie să facă adică o lucrare la fiecare materie, indiferent de preferinţele sale. Atunci însă, cînd el are libertatea alegerii unei ramuri de studiu, ca la lucrările pentru obţinerea titlurilor universitare, sau în caz de specializare, el poate şi trebuie să se decidă după înclinările, capacitatea, interesul şi posibilităţile sale pentru studiu. Inteligenţă, simţ critic, bună memorie, putere de muncă, răbdare se cer pentru orice studii. Cunoaşterea limbilor, izvoarelor, a bibliografiei şi a ştiinţelor auxiliare necesare studiului trebuesc posedate în plus. Deosebit de pretenţios este în această privinţă studiul istoriei, care pe lîngă celelalte calităţi, cere o largă şi bună informaţie, obiectivitate, o justă cunoaştere a oamenilor şi interpretare a faptelor, darul intuiţiei şi al reconstituirii vieţii din trecut. Ştiinţele speculative cer judecată ascuţită, pătrunzătoare, cele exegetice cer aptitudini filologice şi critice, dreptul cere spirit juridic, altele cer simţ practic-realist, cele literare cer talent literar. Tinerii ucenici ai ştiinţei îşi cunosc, trebuie să-şi cunoască aptitudinile, dar uneori greşesc, atribuindu-şi pe cele pe care nu le au. In general, ei se cred înzestraţi, interesaţi sau chemaţi pentru cele de speculaţie, care pun probleme de gîndire.

Mintea adolescentului şi a tînărului este solicitată de asemenea probleme, se frămîntă pentru ele şi vrea să le rezolve, de parcă fiecare ar fi cel dintîi care şi le pune sau care trebuie să le deslege. Fără a fi descurajaţi, tinerii trebuiesc îndrumaţi acolo unde pot reuşi mai bine. Aptitudinile lor trebuesc verificate pe cît se poate, iar ei sfătuiţi să lucreze în domeniul cel mai potrivit cu înclinările lor. Dacă mulţi tineri sînt sfioşi şi lipsiţi de încredere în ei înşişi, alţii sînt încrezuţi, îndrăzneţi sau chiar imprudenţi în ceea ce cred că ştiu şi pot. Unii trebuesc stimulaţi, ceilalţi înfrînaţi.

Puterile de muncă, rezistența, îndemînarea, variază de asemenea după constituția fizică și după temperament. Studenții au și în această privință nevoie de sfat și de orientare. Munca intelectuală încordează, obosește nervii, surmenează, poate aduce insomnie și unele turburări în funcțiunile organismului. Ea se face în condițiuni de viață și de lucru cu care nu toate organismele se pot obișnui. Munca intelectuală are igiena și regulile ei, și e bine ca studenții să le cunoască și să le observe pentru păstrarea sănătății și pentru reușita lucrului lor intelectual [3]).

Foarte importantă pentru executarea unei lucrări științifice este găsirea materialului de lucru. Dacă mijloacele de informație și de documentare lipsesc, lucrarea nu se poate face. Pentru a lua deci în studiu un subiect, trebuie știut dacă se găsesc mijloacele de lucru, cărțile necesare: texte, studii, tratate, enciclopedii, reviste, etc. Vorbesc de cele mai importante, deoarece rar și greu se pot găsi toate. Lipsa unora poate fi oarecum înlocuită prin studiile bune care le-au folosit, dacă sînt la îndemînă măcar acestea.

O cercetare prealabilă în biblioteci trebuie să se facă deci pentru a se putea hotărî luarea în lucru a unui subiect de lucrare științifică. Fără suficient material bun, lucrarea nu poate fi decît nedesăvîrșită și neisprăvită. Începătorii, în lipsa unei bune orientări și practici bibliografice, sînt ispitiți să folosească orice, fără alegere și să se mulțumească chiar cu lucrări slabe, fără valoare științifică, pentru că li se par, unele, scrise frumos. Manuale învechite sau elementare, cărți de popularizare, note de curs sau chiar unele cursuri litografiate, articole de revistă sau de ziar, fără caracter științific, fac uneori provizia de material pentru lucrările unor studenți, sau sînt amestecate fără deosebire cu studii serioase. Împotriva tendinței de a se mulțumi cu orice, cu ceea ce se găsește ușor sau întîmplător, și de a coborî lucrarea la nivelul unei încercări de diletant fără interes științific, trebuie luptat, în însuși interesul studenților. Mărirea izvoarelor lucrării și a studiilor mai bune este indispensabilă pentru tratarea unui subiect științific. Cu izvoare secundare și cu lucrări de aceeași calitate nu se poate scrie un studiu de valoare.

In cazul cînd candidatul nu alege singur subiectul, ci i se propune, cele de mai sus rămîn valabile pentru tot ce privește bunele condițiuni de luare în studiu. Ușurarea ce se face studentului prin propunerea unui subiect pentru care n-a mai fost nevoie să se ostenească a-l căuta singur, este unită în schimb cu grija de a-l înțelege și trata bine, așa cum îl concepe și îl dorește studiat profesorul care l-a dat. Grija aceasta trebuie s-o aibă și profesorul. Orice subiect, oricît de simplu ar părea și oricît de precis ar fi formulat, are nevoie de lămuriri și de indicațiuni care să-l facă bineînțeles și delimitat. Cu tendința lor de a lua expunerea de departe, începătorii riscă să ocolească mult, să rătăcească, să se îndepărteze de subiect, să-l piardă din vedere sau să-l împuțineze. Este absolut necesar ca profesorii să dea de la început explicații precise asupra înțelesului, interesului și întinderii de conținut al subiectului, să delimiteze spațiul și scopul cercetării, pentru a nu lăsa pe candidați să-și împrăștie atenția și munca fără rost pe de lături sau în afară de subiect. Fără ri-

3. De folos în această privință citirea unor cărți cu sfaturi pentru întărirea sănătății intelectualului, ca G. Vilsan, op. cit., Jean Flory, **Simples conseils pour étudier**, Paris (Editions Spes) 1936, cărțile doctorului V. Pauchet.

guroasă precizare şi limitare a temei, lucrarea se abate pe alte căi şi nu-şi ajunge ţinta.

După alegerea sau primirea temei, unele tratate de metodă recomandă ca lucrări auxiliare sau preliminare pe cele care înarmează cu cunoştinţele necesare pentru folosirea ştiinţelor ce vin în legătură cu studiul temei [4]). Această iniţiere care poate fi teologică, filosofică, istorică, filologică, tehnică, după natura temei, ajută cunoaşterii şi uşoarei mînuiri a cunoştinţelor respective şi a materialului trebuitor lucrării. Chiar cînd ea nu se poate întinde după dorinţă la toate ramurile ştiinţifice învecinate cu tema studiului, este necesar să se citească suficient în interesul bunei cunoaşteri a problemelor puse de temă, ceea ce se admite că se poate face măcar prin lectura la început a unui bun studiu asupra ei.

Planul lucrării. In studiul unei teme, trebuie urmat un plan, care să arate părţile lucrării în ordinea lor logică, firească. După alegerea subiectului, se stabilesc deci ideile sau momentele mai importante, care trebuiesc desvoltate în lucrare. La început, planul poate avea forma unei schiţe provizorii. Ea prevede cadrul şi fazele principale ale lucrării, indică direcţia în care trebuie condusă cercetarea şi mersul ei general. Intocmirea planului lucrării dovedeşte buna înţelegere a subiectului şi este hotărîtoare pentru tratarea lui, prin precizarea şi delimitarea lui. Un plan bun conduce la buna efectuare a lucrării, stabileşte linia pe care trebuie să meargă cercetarea, menţine interesul pentru ceea ce este esenţial în subiect şi nu lasă să se abată studiul de la tema principală în digresiuni nejustificate sau în laturi fără interes pentru studiul ei. Planul fixează ideile, asigură lucrării unitate organică logică, coeziune, claritate, disciplină.

Intocmirea şi urmarea unui plan potrivit cu subiectul este indispensabilă pentru buna elaborare a lucrării. El poate primi în cursul studiului unele modificări, impuse de materialul găsit, adause, restrîngeri, eventual o mai bună aşezare a unor puncte de plan, dar trebuie urmat aşa cum s-a stabilit. Importanţa şi necesitatea lui cer de aceea ca el să fie logic şi bine gîndit, pentru a ajuta în adevăr la coordonarea ideilor şi la concentrarea lor şi a materialului în jurul temei.

Ca şi la alegerea subiectului, începătorii întîmpină unele greutăţi în stabilirea planului. Aceeaşi tendinţă spre generalităţi şi spre lucruri cunoscute, aceeaşi înclinare spre a spune multe, face să se cuprindă în schiţa de plan mulţime de idei şi de fapte străine de fondul şi de specificul lucrării. De obicei, introducerea începe de departe şi se transformă într-o expunere inutilă a unor lucrări generale, bine ştiute, de prisos pentru economia lucrării. Pentru tratarea unui subiect care ţine, de exemplu, de istoria persecuţiilor, începătorul se crede obligat să trateze în introducere, dacă nu şi în cea mai mare parte a lucrării sale, despre toată istoria persecuţiilor. Faptul special pe care îl are de cercetat se pierde ca un amănunt în masa faptului general, al cărui studiu e cunoscut şi nu intră în tratarea subiectului special. Pentru studiul unei idei, unui fapt sau unei persoane care se cunoaşte din istoria ereziilor sau a sinoadelor ecumenice, se face în introducere, sau poate, în restul lucrării. toată istoria ereziilor sau a sinoadelor ecumenice. Incepătorul nu ştie

4. Fernand Van Steenberghen, **Directives pour les dissertations doctorales. Avec applications concrètes aux recherches sur la philosophie médiévale. Louvain 1940, p. 21-26.**

bine să deosebească și să degajeze faptul ce ia în studiu, să-l privească în ceea ce are interesant, nou și specific, să-i dea importanța ce are în complexul de care este legat, ci îl cufundă în masa largă și complexă a faptelor conexe, strivindu-l sub greutatea lor. Aceasta vine și din greșita înțelegere a subiectului și a rostului lucrării și din căutarea și adunarea unui material de prisos pentru tratarea subiectului. Începătorul vrea să spună multe, să spună tot, adună material fără bună alegere, încarcă plan și lucrare și totuși, de aceea, nu reușește să epuizeze studiul temei.

Cu un plan mare, bogat în variate părți principale și secundare, străine de tema propriu zisă, se iese din subiect, tema principală se pierde în mulțime de lucruri vecine cu ea sau uneori nici măcar vecine, devine secundară, se sufocă. Pentru o lucrare de seminar se face uneori un plan după care s-ar putea scri un tratat mare, dacă s-ar studia desvoltat părțile lui. Un plan de cîteva pagini, plin de idei banale, curioase sau neprevăzute, pe lîngă că este nepotrivit, face imposibilă o bună tratare a subiectului. Alteori, dimpotrivă, se prezintă planuri sărace, goale de idei principale, mărginite la enunțarea neclară și incoerentă a unor noțiuni sau fapte, în care nu e cuprins în realitate subiectul. Planul trece pe lîngă subiect, alunecă spre o țintă neprecisă și neajunsă.

Această lipsă de simț al măsurii dovedește lipsă de justă înțelegere, lipsă de clară vedere și de perspectivă în tratarea subiectului. Ea vine din lipsa de experiență și de suficientă chibzuire asupra subiectului și asupra caracterului și rostului lucrării, care trebuie nu să cuprindă mult în suprafață, ci să adîncească studiul pe un teren restrîns.

Introducerea trebuie să ducă direct și de aproape la subiect, iar subiectul trebuie urmărit apoi pe firul ideilor lui principale, după un plan care nu trebuie să-l piardă din vedere nici un moment. Planul trebuie să fie logic, natural, simplu, clar și suficient pentru buna tratare a temei. El trebuie de asemenea să fie organic și proporționat, să corespundă just părților și ideilor temei și scopului lucrării. Un plan greșit sau necomplet abate lucrarea de la cursul ei firesc sau lasă subiectul insuficient studiat.

Bibliografia (literatura) lucrării este lista cît se poate de completă și sistematică a izvoarelor și a lucrărilor auxiliare privitoare la studiul subiectului. Cunoaștereea și folosirea ei este absolut necesară pentru adunarea materialului lucrării. In parte, bibliografia este cunoscută la alegerea subiectului, cînd aceasta o face cel care lucrează, presupunînd că subiectul i-a fost sugerat de lecturile, sale, deci de cărțile citite. Cînd subiectul este propus de profesor, este necesar să se dea studentului și îndrumări pentru găsirea sau pentru completarea celei pe care începătorul o cunoaște.

Cunoașterea bibliografiei este de importanță capitală pentru elaborarea unei lucrări. Fără ea nu se poate găsi materialul necesar studierii subiectului. Prin ea cunoaștem lucrările care cuprind știința despre subiectul ce avea a studia. Bibliografia trebuie de aceea căutată și întocmită cu interes, grijă și pricepere.

Lucrările cuprinse în bibliografie se împart de regulă în isvoare și lucrări auxiliare. Isvoarele sînt, după caz, acte sau documente oficiale, scrierile persoanelor care fac obiectul studiului, relatările contimporanilor sau ale unor autori apropiați de timpul faptelor sau persoanelor studiate, precum și orice alte mărturii originale, directe sau neprelucrate. Isvoarele

sînt, aşa zicînd, materialul brut. Lucrările auxiliare sînt studii făcute de alţii pe bază de izvoare şi de alte lucrări; ele prelucrează materialul cuprins în izvoare.

Pentru întocmirea bibliografiei se folosesc diferite căi de informaţie. Principiul este: «Cercetările bibliografice se fac pe cale ascendentă» [5]). Se pleacă adică de la un studiu nou, dacă se poate cel mai nou, în legătură cu subiectul lucrării. Acel studiu, dacă are caracter ştiinţific, cuprinde în mare parte şi literatura temei şi ne scuteşte de multă căutare pentru a o găsi. Metoda de lucru economiseşte timp şi muncă. Se foloseşte de aceea bibliografia lucrărilor cunoscute — cu cît mai noi, cu atît mai bine. Bibliografia aflată în ele trebuie completată cu ceea ce eventual lipseşte sau cu ceea ce mai trebuie pentru tratarea subiectului.

Lucrările mai noi se pot cunoaşte în chip normal din revistele de specialitate (articole, recenzii, buletin bibliografic), din prospecte şi cataloage de editură, din tratatele ştiinţifice de materia subiectului, din publicaţiuni periodice sau anuare care fac dări de seamă asupra publicaţiunilor ştiinţifice în domeniul specialităţii, din volumele omagiale şi din cele publicate de congresele ştiinţifice, din manuale şi monografii noi eventual cunoscute, precum şi din informaţiile celor competenţi în ramura subiectului.

Pe lîngă un studiu nou, care poate fi tratat, monografie, teză de doctorat, articol de revistă sau de enciclopedie, sau, în lipsa lui, se consultă şi alte studii, precum şi bibliografiile generale cunoscute, la numele sau la problemele legate de subiect. Tratatele de metodologie şi în deosebi cele de metodă istorică, dintre care vom indica la sfîrşit cîteva, dau titluri de astfel de bibliografii generale, a căror valoare şi utilitate este recunoscută în ştiinţă. Dintre cele mai cunoscute şi mai bune este a lui Georg Schneider, Handbuch der Bibliographie, ed. 4, Leipzig. 1930. (Mai multe altele, la J. E. Heyde, p. 57-58). Bibliografii generale propriu-zise pentru studiile teologice nu sînt încă, dar se pot folosi uneori bibliografii de ştiinţe apropiate — filosofie, istorie, istorie-literară, filologie —, precum şi unele repertorii de isvoare. Repertoriile lui Ulysse Chevalier **Répertoire des sources historiques du moyen-âge, Bio-bibliographie**. Nouvelle édition, 2 volume, Paris, 1905-1907: A. I. (2296 col; le col. 2295-96; Principales abréviations); J=Z (XII, col. 2297-4832; la început: Principales abréviations), şi **Topo-bibliographie**, 2 vol. Montbéliard, 1894, 1903), precum şi Călăuză prin operele istorice ale evului european **(Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters**, 2 vol. Berlin, 1895) a lui August Potthast, deşi vechi, sînt încă utile prin referinţele bibliografice (isvoare şi literatură) ce dau despre mii de nume de persoane, locuri sau opere, care interesează şi pentru multe studii teologice, în deosebi istorice, patristice, arheologice, liturgice, dogmatice. De notat, că repertoriile bibliografice de mai sus cuprind nume şi referinţe privitoare nu numai la evul mediu, cum ar spune titlul lor, ci şi la antichitatea creştină. O completare bibliografică pentru anii 1870-1926 dă Heinrich Korff, în **Bibliographia catholica, Verzeichniss von Lebensbeschreibungen**, Freiburg im Breisgau, (Herder) 1927 (reeditare întregită şi continuată a operei **Hagiologia** (1880). Unele bune ser-

5. Docteur P. Chavigny, **Organisation du Travail Intellectuel**, Paris 1928, p. 48. (ediţia 2, 1939, p. 54): «**Les recherches bibliographiques se font par voie ascendante**».

vicii bibliografice pentru studiul literaturi creștine din toate epocile poate să facă încă H. Hurter, S. J., **Nomenclator literarius. Theologiae catholicae teologis exhibens aetate, natione, disciplinis distinctis,** apărut în trei ediții: ed. 1: 1903, vol. I, ed. 4: 1926, Oeniponte (Innsbruck) [6]).

Marile tratate de materia specialității subiectului și manualele, bune, de valoare științifică, oferă bogate indicațiuni de isvoare și de literatură auxiliară. Pentru istoria bisericească universală, pentru patrologie, pentru istoria dogmelor, pentru teologia și filosofia patristică și scolastică, pentru bizantinologie, de exemplu, se găsesc bune tratate și manuale, care dau bogate referințe bibliografice ca: **Kirchengeschichte,** editat de Johann Petr Kirsch [7]), F. X. Funk-Karl Bilmeyer [8]), **Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu'à nos jours** (sub conducerea lui Augustin Fliche și Victor Martin [9]),**Handbuch der Kirchengeschichte für Studierende,** editat de Gustav Krüger [10]). J. Marx-Franz Pangerl [11]), Otto Bardenhewer [12]), Berthold Altaner [13]), Fulbert Cayré [14]), J. Tixeront [15]), Adolf Harnack [16]), Friedrich Loofs [17]), Reinhold Seeberg [18]), Bernhard Geyer [19]), Eisler

6. T. I.: Aetas prima (ab aerae christianae initiis ad Theologiae scholasticae exordia, 1109); 7.II: 1109-1563, t. III (1907); 1563-1663; t. IV (1910): 1664-1763; t. V; (1911); 1764-1869.

7. Vol. I (**Die Kirche in der antiken griechisch-römischen Kulturwelt,** Frieburg im Breisgau, 1930) e scris de J. P. Kirsch, la sfirșit bogată bibliografie, pe capitole de studiu, pentru primele șase secole (p. 766-850). Dintre celelalte volume apărute cunoscute, au scris J. Hollnsteiner vol. II, 2 (**Die Kirche in Ringen und die christliche Gemeinschaft 13.-15. Jh.** (1940), bibliografie la p. 471-531); Ludwig Andreas Veit vol. IV, (**Die Kirche im Zeitalter des Individualismus. 1648 bis zur Gegenwart (1648-1800)** 1931; bibliografie, p. 489-507); același, vol. IV, 2 (**Im Zeichen des herrschenden Individualismus, 1800 bis zur Gegenwart,** 1933; bibliografie generală, p. 490-494.

8. **Kirchengeschichte.** Erster Teil: **Das christliche Altertum,** ed. 11, Paderborn 1940. Zweiter Teil: **Das Mittelalter,** ed. 14 (1955); de H. Tüchle. Dritter Teil: **Die Neuzeit und die neueste Zeit.** ed. 10 (1938).

9. Scrisă în colaborare de mai mulți istorici învățați, apare la Paris, (Bloud et Gay), dela 1934.

10. Erster Teil: **Das Altertum** (de Erwin Preuschen și Gustav Krüger), ed. 2, Tübingen 1923; Zweiter Teil: **Das Mittelalter** (de Gerhard Ficker și Heinrich Hermelink), ed. 2, 1929; **Dritter Teil: Reformation und Gegenreformation** (de Heinrich Hermelink și Wilhelm Maurer), ed. 2, 1931; vierter Teil: **Das Neuzeit** (de Horst Stephan și Hans Leube), ed. 2, 1931.

11. **Lehrbuch der Kirchengeschichte,** ed. 9, Trier, 1929, bibliografie, p. 947-964.

12. **Geschichte der altkirchlichen Literatur,** 5 vol. (primele 4, în două ediții), Freiburg im Breisgau, 1913-1932.

13. **Patrologie,** Freiburg im Breisgau 1938, (ediția a doua, 1950: **Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter).**

14. **Précis de Patrologie. Histoire et doctrine des Pères et docteurs de l'Eglise,** 2 vol. Paris-Tournai-Rome, 1927, 1930 (în ediția a doua (1931) și a treia (1938): **Patrologie et histoire de la Théologie.**

15. **Hstoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne,** 3 vol., I, **La théologie anténicéenne,** ed. 11, Paris 1930; II: **De Saint Athanase à Saint Augustin** (318-430), ed. 6, 1921; **La fin de l'âge patristique** (430-800), ed. 5, 1922.

16. **Lehrbuch der Dogmengeschichte,** 3 vol., ed. 5, Tübingen 1931-1932.

17. **Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte,** ed. 4, Halle a. S., 1906.

18. **Lehrbuch der Dogmengeschichte,** 4 volume în 5, ediția 3, Leipzig-Erlangen, 1912-1923.

19. **Die patristische und die scholastische Philosophie,** ed. 11, (în **Friedrich Ueberwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie),** Berlin 1928.

Handwörterbuch der Philosophie [20]), **Philosophen-Lexikon** [21]) şi altele.

Istoria Bisericească Universală poate profita de asemenea de marile publicaţiuni de istorie universală ca **Histoire générale** (Gustave Glotz), **Peuples et civilisations, Histoire générale** (Louis Halphen et Philippe Sagnac), **Bibliothèque de synthèse historique. L'Evolution de l'humanité** (Henri Berr), care iau în consideraţie şi fapte de istorie bisericească—studiu şi bibliografie. Pentru studiul literaturii creştine sînt de folos Karl Krumbacher **(Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches** (527-1453), München ed, 1 (1891), ed. 2 (1897) şi **Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft,** (editat de Iwan von Müller şi Robert von Pöhlmann, München), în volumele scrise de Martin Schanz, Carl Hosius şi Gustav Krüger (VIII, 3, VIII, IV, 1, VIII, IV, 2): **Geschichte der römischen Literatur biszum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian).** In sectorul studiilor bizantine sînt de consultat A. A. Vasiliev [22]), Louis Bréhier [23]), André Piganiol [24]), Charles Diehl-Rodolphe Guilland-Lysimaque Oeconomos-René Grousset [25]), Georg Ostrogorsky [26]) şi alţii, indicaţi de ei.

Historiographia ecclesiastica a lui Guillelmus Stang (Freiburg im Breisgau, 1897), care enumeră 516 istorici ai epocii creştine, cu sumare date biografice şi bibliografice, poate folosi pentru identificarea istoricilor mai puţin cunoscuţi. Necesară pentru cunoaşterea şi aprecierea istoriografiei bisericeşti şi profane a epocii creştine este şi cartea lui Eduard Fueter, **Geschichte der neueren Historiographie** [27]).

Despre autorii de scrieri cuprinse în colecţia Migne, **Patrologia latină,** nestudiaţi în tratatele de patrologie, dă note biografice şi bibliografice volumul de indice 218 (ed. 1887), col. 399-546 şi 547-656. Acelaşi volum dă referinţe bune de reţinut despre diferitele ediţii ale operelor din cuprinsul colecţiei (col. 1142-1174) şi despre autorii de ediţii şi de opere patristice (col. 1175-1184).

Tratatele de metodologie istorică şi de introducere în studiul istoriei, ca ale lui Alfred Feder [28]) şi Wilhelm Bauer [29]), oferă unele bune indicaţiuni bibliografice. Colecţiile de texte şi de isvoare istorice sînt înzestrate cu literatură pentru actele lor şi pentru problemele puse de ele. Aşa, colecţia de acte martirice **Ausgewählte Märtyrerakten,** editată de Rudolf Knopf şi Gustav Krüger (ed. 3, Tübingen, 1929), dă la început bună bibliografie privitoare la dreptul şi la istoria persecuţiilor, iar Carl Mirbt însoţeşte cu o notă bibliografică fiecare din documentele reproduse

20. Ed. de Richard **Müller-Freienfels,** ed. 4, 3 vol. Wörterbuch der philosophischen Begriffe. Berlin 1929 (într-un volum, ed. 2, 1922).

21. Bearbeitet von Eugen Hauer, Werner Ziegenfuss, Gertrud Jung, Berlin 1937 (primele 6 fascicole: A. J.); vol. II: L—Z, 1950.

22. **Histoire de l'empire byzantin.** Traduit du russe par P. Brodin, A. Bourguina, 2 vol. Paris, 1932.

23. **Vie et mort de Byzance,** Paris, 1946 (1947).

24. **Histoire romaine,** T. IV, II: **L'Empire chrétien** (325-395) în **Histoire générale,** Gustave Glotz), Paris 1947.

25. **Histoire du moyen âge. T. IX, 1: L'Europe orientale de 1081 à 1453. (Histoire générale),** Gustave Glotz, Paris, 1945.

26. **Geschichte des Byzantinische Staates,** München, 1940.

27. Ed. 2, München şi Berlin 1920 **(Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte).**

28. **Lehrbuch der geschichtlichen Methode.** ed. 3. Regensburg 1924.

29. **Einführung in das Studium der Geschichte,** Tübingen 1921 (ediţia a doua, 1927).

în **Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus** (ed. 5., Tübingen, 1934). Studiile introductive, care însoțesc traducerile de opere patristice din colecția **Bibliothek der Kirchenväter,** trebuesc socotite de asemenea la bibliografia autorilor respectivi.

De apreciabil folos este pentru tot ce ține de istoria sinoadelor și controverselor creștine — persoane, erezii, hotărîri, Ch. J. Hefele — Dom H. Leclercq, **Histoire des Conciles,** în care traducătorul francez a îmbogățit mult bibliografia ediției germane. Continuatorii acestei opere (vol. IX și X), Richard și A. Michel, țin bibliografia la nivelul științific al lucrării.

De mare folos pentru cunoașterea bibliografiei sînt, după specialitatea lor, enciclopediile, dicționarele sau lexicoanele teologice, ale căror articole, uneori foarte desvoltate și bine documentate, dau bună bibliografie generală și specială. Studenții trebuie să se familiarizeze neapărat cu consultarea lor. In biblioteca Institutului Teologic de grad universitar din București, se găsesc următoarele dicționare enciclopedice:

1. **Dictionnaire de Théologie catholique,** (sub conducerea lui A. Vacant, E, Mangenot, E. Amann), Paris, de la 1903.
2. **Dictionnaire de la Bible** (F. Vigouroux), 10, vol. Paris de la 1912.
3. **Dictionaire encyclopédique de la Bible** (Alexandre Westphal), Paris, 1932.
4. **Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques** (Alfred Baudrillart, Albert Vogt, Urbain Rouziès), Paris, de la 1912.
5. **Dictionnaire apologétique de la foi catholique** (Adhémar d'Alès) 4 vol., Paris, de la 1911.
6. **Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie** (Dom Fernand Cabrol et dom Henri Leclercq) 17 vol., Paris, 1907-1927.
7. **Dictionnaire de Droit canonique,** (A.Villien, E. Magnin, Amandieu), Paris, de la 1935.
8. **Dictionnaire de Spiritualité, Ascétique et Mystique. Doctrine et histoire.** (Marcel Viller, F. Cavallera et. J. De Buibert), Paris dela 1937.
9. **Dictionnaire pratiques des connaissances religieuses** (J. Bricout), 6 vol., Paris, 1925-1928.
10. **Lexikon für Theologie und Kirche** (Michael Buchberger), 10 vol., Frieburg un Breisgau, 1930-1938.
11. **Wetzer und Welte's Kirchenlexikon oder Encyklopädie der Katholischen Theologie und ihrer Hülfswissenschaften,** ed. 2, 12 vol. indice), Freiburg im Breisgau, 1882-1903.
12. **Die Religion in Geschichte und Gegenwart** (Hermann Gunkel, Leopold Zscharnach, Alfred Bertholet, Hermann Faber, Horst Stephan), 5 vol., ed. 2, Tübingen, 1927-1931.
13. **Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche,** (Hersog-Hauck), ed. 3, 24 vol., Leipzig, 1896-1913.
14. James Hastings (în colaborare cu John A. Selbie și Louis H. Gray), **Encyclopaedia of Religion and Ethies, 13 vol.,** Edinburgh, 1910-1930.
15. **The Catholic Encyclopedia,** 15+1 vol., New-York, 1907-1922.
16. **A Dictionnary of Christian Biography, Literature, Sects and doctrines** (William Smith and Henry Wace), 4 vol., London, 1877-1887. Prescurtat și într-un volum de H. Wace și W. C. Piercy, Londra, 1911.

17. Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία, 24 vol., Atena, (Pyrsos), 1926-1934. (Secția teologică sub conducerea profesorului Dim. S. Balanos.

18. **Realencyklopädie der christlichen Altertümer** (F. X. Kraus), 2 vol., 1880-86.

Sînt utile pentru studiul unor probleme teologice și alte enciclopedii, neteologice, ca **Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung** (Pauly-Wissowa-Kroll), circa 60 vol. Stuttgart, dela 1893; **Dictionnaire des antiquités grecques et romaines,** (Edmond Saglio, E. Pottier), 10 vol., Paris; **Staatslexikon** (Görresgesellschaft), 5 vol., ed. 5. (Acestea de asemenea la biblioteca Institutului teologic din București).

La lista de mai sus se mai pot adăuga marile Enciclopedii noi, rusă, italiană, Enciclopedia Islamului (Encyclopédie de l'Islam), Enciclopedia iudaică (în l. engleză), **The Jewish Encyclopedia** (J. Singer) 12 vol., 1901-1907; **Encyclopedia Judaica, das Judentum in Geschichte und Gegenwart (Klatzin-Elbogen)** și altele, care se pot cunoaște din bibliografia generală a manualelor de Istorie Bisericească Universală (J. P. Kirsch, Funk=Bihlmeyer, J. Marx-Fr. Pangerl). Din nefericire, unele Enciclopedii teologice nu sînt complete și cele mai multe nu au indice pentru ușoara lor consultare.

Revistele și publicațiile periodice de specialitate teologică sau înrudită sînt isvoare de informație bibliografică de primă necesitate. Fie articolele ce publică, fie recenziile, fie buletinul bibliografic, cuprind material bibliografic bun și de regulă pe cel mai nou. Unele publică registre sau table generale, care arată cuprinsul de la începutul apariției (ca **Revue d'Histoire ecclésiastique** (Louvain): Tables générales, 1926) [30]. Cîteva reviste cu preocupări apropiate de cele teologice pot ajuta de asemenea la documentarea bibliografică **(Revue des Etudes byzantines** (Paris), **Byzantion** (Bruxelles), **Byzantinische Zeitschrift** (München), **Byzantino-Slavica** (Praga). Publicația **Orientalia Christiana periodica** (Roma), precum și seria **Analecta** a aceleeași publicații, cuprinde important material bibliografic și științific. Revistele teologice ortodoxe — românești sau în alte limbi, ca Θεολογία (Atena) și Ὀρθοδοξία (Constantinopole), — dau informație bibliografică în articoleele sau recenziile lor. Publicațiile bibliografice lunare sau săptămînale, precum și cataloagele de cărți ale edituri-lor, academiilor, instituțiilor științifice conțin noutăți care trebuiesc cunoscute de cei ce se ocupă cu știința.

Pentru toate cele de mai sus și altele, este nevoie ca studenții să aibă pricepere și interes, să le afle și să le folosească. Cei mai mulți așteaptă să li se dea bibliografia de-a-gata. Profesorii le sînt datori, fără îndoială, orientare și îndrumări, dar bibliografia trebuie s-o caute și completeze cel care lucrează. Căutarea ei face parte din studiul subiectului, ca și planul lucrării, ca și adunarea materialului. Trebuie ca studenții să se obișnuiască a-și nota nume de autori și titluri de cărți nu doar pentru subiecte de lucrări, ci pentru orice probleme mai importante al căror studiu i-ar putea interesa cîndva. Intr-un registru sau caiet, în care s-ar înscrie subiecte sau probleme de interes teologic, bise-

30. **Revue d'Histoire ecclésiastique** are un excepțional de bogat buletin bibliografic, precum și numeroase recenzii. Alte bune reviste teologice, pentru toate disciplinele, se găsesc pe o perioadă de apariție la biblioteca Institutului Teologic din București.

riceso sau preoțesc, într-o ordine care să le facă ușor de găsit, cu ajutorul unei table de materii, s-ar înscrie la fiecare chestiune și numele autorilor și titlul studiilor necesare, la pagina sau paginile unde este înscrisă chestiunea. Un asemenea repertoriu bibliografic propriu va face mari servicii oricînd, mai ales cînd studentul nu va fi în Institut, ci în preoție sau în învățămînt.

Să nu se lase niciodată cunoștințele bibliografice pe seama memoriei; dimpotrivă, să se scrie totdeauna la timp referințele bibliografice care pot fi de folos. O carte de care ai auzit sau pe care chiar ai văzut-o, dar pe care n-ai notat-o, se uită și rămîne ca și necunoscută și inutilă. Nu este destul a auzi nume de autori și titluri de cărți, nici chiar a le scrie după profesori, din cărți sau din reviste; trebuiesc și căutate cărțile, dacă se pot găsi, trebuiesc văzute, răsfoite și dacă timpul permite, citite. Numai văzută de tine însuți, există pentru tine o carte, și numai citită îți este de folos.

Obișnuiți să înveți pasiv, adică doar să primească, să învețe prin prelegerile, manualele sau articolele profesorilor, începătorii nu-și dau seama că nu vor putea produce nimic, dacă nu vor învăța de la început, prin interes și efort personal, cunoscînd fiecare și cărțile studiului său și meșteșugul de a face știința. Studentul trebuie să năzuiască a cunoaște și a folosi nu numai notele de curs sau manualul; el trebuie să-și facă provizie de cunoștințe bibliografice cît mai bogate și să citească de asemenea cît mai mult, dincolo de manual și de curs. Studentul trebuie să învețe a ști cum se face știința — prelegerea, articol sau carte. Știința nu se învață doar ascultînd lecții și citind pentru examen. Acesta este un minimum de cunoștințe, nu suma a ceea ce trebuie să știe. Spre a ști cît îi este necesar pentru buna sa pregătire teologică și preoțească, studentul trebuie să citească mult peste ceea ce i se predă și i se cere, și totodată, să învețe a lucra singur, a elabora. O bună informație bibliografică și cunoașterea mijloacelor și a metodei de lucru, sînt necesare studentului pentru a deveni lucrător în cîmpul muncii intelectuale. Știința nu se primește de-a-gata, nu se ghicește și nu se improvizează; ea se învață în grai și perseverentă ucenicie, prin cunoașterea cărților și a tehnicii științifice, prin studiu și prin metodă.

Bibliografia unui subiect nu se găsește toată într-un singur loc. Puține studii epuizează literatura temei lor și ea nu se poate lua totdeauna întreagă, așa cum este, dintr-o singură lucrare. Bibliografia trebuie aleasă potrivit subiectului luat în studiu. De regulă, ea se adună din multe lucrări și se completează treptat, pe măsura cunoașterii și folosirii lor, a ramificării căilor de informație. Pentru adunarea materialului necesar lucrării nu se așteaptă pînă la cunoașterea ultimului studiu ce interesează lucrarea; bibliografia sporește în timpul lucrului, prin noi titluri aflate din studiile luate în cercetare pentru adunarea materialului. Bibliografia nu se consideră deci întreagă cu ceea ce se poate afla din primele mijloace de informație bibliografică. Lucrări necunoscute se vor cunoaște în cursul cercetărilor ,noi studii pot să apară între timp. Acestea se adaugă treptat la lista celorlalte. Este de la sine înțeles că isvoarele se caută în edițiile cele mai bune, ediții critice, și lucrările auxiliare în edițiile mai noi, dacă se găsesc.

Isvoarele și lucrările care constituesc bibliografia subiectului se înscriu pe fișe bibliografice. Fișele sînt bucăți de carton sau de hîrtie, de

formă dreptunghiulară, de aceeaşi mărime. Fişele bibliografice internaţionale sînt de formatul 125 mm. lungime şi 75 mm. lăţime.

Pe fiecare fişă se înscrie un singur isvor sau lucrare auxiliară, în felul acesta: Numele autorului (sau autorilor, titlul cărţii, studiului sau articolului, subtitlul dacă are), ediţia, (dacă au apărut mai multe), volumul (dacă sînt mai multe), titlul colecţiei, revistei sau enciclopediei în care eventual s-a publicat, cu indicaţia volumului, fasciculei, numărului sau datei şi paginilor sau coloanelor respective, locul şi anul apariţiei, editura, formatul cărţii, numărul paginilor sau coloanelor, al hărţilor sau planşelor, dacă sînt. Este bine ca pentru cărţile aflate în biblioteci unde pot fi consultate să se înscrie pe fişă şi numele bibliotecii cu numărul (cota) cărţii în bibliotecă. Este bine de asemenea ca să se noteze pe fişă recenziile cunoscute, cu indicarea autorului şi a revistei în care se găsesc.

Fişele trebuesc scrise cu toată atenţia, citeţ şi verificate, pentru ca toate indicaţiunile bibliografice să fie complete şi corecte. Numele proprii trebuesc scrise cu ortografia autorului sau editorului. Fiind şi unele nume asemănătoare, trebuie să se observe bine să nu se facă la scris confuzii. Cu deosebită atenţie trebuesc scrise titlurile străine, care folosesc prescurtări de cuvinte obişnuite în unele publicaţiuni (repertorii, enciclopedii); ele trebuiesc completate corect. Ştiinţa şi arta căutării isvoarelor şi lucrărilor, precum şi operaţia preliminară de orientare în biblioteci şi arhive şi de găsire a mijloacelor de informaţie, o numesc unii «euristică» sau «ştiinţa isvoarelor» [31]). Alţii numesc aşa operaţia următoare, de adunare a materialului.

Adunarea materialului, numită şi documentaţie [32]), este operaţia următoare întocmirii bibliografiei subiectului. Ea constă în citirea isvoarelor şi a lucrărilor cuprinse în bibliografie şi în extragerea textelor, ştirilor sau ideilor necesare pentru elaborarea lucrării. Citirea cărţilor şi adunarea materialului se face, dacă e posibil, într-o ordine firească, indicată de planul lucrării. Dacă însă cărţile trebuitoare se găsesc răspîndite în diferite biblioteci, ordinea citirii depinde de posibilitatea practică a cercetării bibliotecilor.

La folosirea isvoarelor, se recomandă citirea textului în limba de origine. Traduceri bune pot fi desigur folosite, dar cea mai bună înţelegere a textului o dă traducerea sa proprie, dacă cel care studiază textul este în stare s-o facă. Traducerile sînt uneori inexacte, libere, confuze sau tendenţioase. Traducerile sectare sau confesionale sînt dovadă despre

---

31. Comp. Leopold Fonck, op. cit., p. 128-140; Alfred Feder, op. cit., p. 83-124; Ernst Bernheim, **Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichts philosophie,** ed. 3-4, Leipzig, 1903, p. 227-293; Fernand Van Steenberghen, **Directives pour les dissertations doctorales,** Louvain, 1940, p. 27-40; Kristian Erslev, **Historische Technik. Die historische Untersuchung in ihren Grundzügen dargestellt,** München şi Berlin, 1928, p. 9-24; Pavel Harsin, **Comment on écrit l'histoire. (Bibliothèque scientifique belge. Histoire et philologie),** Paris, 1933, p. 20-34, 40; Humbertus Benigni, **Historiae ecclesiasticae propaedeutica,** ed. 3, Rastisbonae, Romae, Neo-Eboraci, 1916, p. 29-38. Johannes Erich Heyde, **Technik des wissenschaftlichen Arbeitens. Eine Anleitung, besonders für Studierende,** ed. 4, Berlin 1933, (ed. 5, 1935), p. 50-69.

32. Fernand Van Steenberghen, op. cit., p. 41-48; Johann Erich Heyde, op. cit., p. 69-90; Leopold Fonck, op. cit., p. 126-183; Horst Kliemann, op. cit., p. 95 (61), 106 (722).

aceasta. Pentru texte grecești sau latine creștine sau medievale, este bine să se folosească dicționare speciale [33]).

Citirea trebuie făcută cu toată atenția, pentru buna înțelegere a textului, mai ales cînd este într-o limbă străină. Se recomandă recitirea părților mai grele sau mai importante. Metodologii stăruiesc, cu drept cuvînt asupra bunei citiri a cărților pentru buna lor înțelegere [34]). O citire grăbită, superficială, fără deplina înțelegere a celor scrise, lasă confuzii, nedumeriri și chiar erori în mintea cititorului.

Cărțile se citesc întregi, dacă interesează tot cuprinsul lor; dacă nu, se citește ceea ce interesează pentru studiul subiectului. Este bine ca partea de citit, să se indice în fișele bibliografice. Pasage sau fragmente scurte se citesc în context, pentru întregirea și justa înțelegere a ideii autorului. De altfel, în general, în isvoarele și lucrările citite nu trebuesc rupte din text fraze izolate, ca să nu se denatureze, răstălmăcească sau știrbească gîndirea celui care a scris.

Se recomandă, mai ales la folosirea cărții întregi sau a unei părți din ea, să se citească și prefața, introducerea, anexe, excursuri. Se citesc de asemenea notele, observațiile sau explicațiile în legătură cu textul citit, fie că sînt puse sub pagină, fie că sînt puse la sfîrșitul capitolului sau al cărții. Se controlează textele și trimiterile făcute de autorul citit, deoarece sînt numeroase indicațiuni greșite care se transmit prin împrumut de la autor la autor, se perpetuiază și se generalizează astfel. Nu numai în note, ci și în bibliografia generală a manualelor și tratatelor, se găsesc unele referințe greșite, privind mai ales anul apariției, sau titluri redate inexact (prescurtate). Sînt chiar oameni de știință cu reputație, care, necontrolînd uneori personal originea citatelor, fac trimiteri cu greșeli. Trebuie făcută de aceea regulă din a verifica pe cît se poate trimiterile și referințele bibliografice ale cărților folosite.

Nu este destul a citi cărțile, ci trebuesc cunoscuți și autorii lor, căutînd știri despre ei. Personalitatea autorului, naționalitatea, confesiunea, știința, activitatea lui, dau idee despre competența lui și despre valoarea cărții citite. Știri despre autor se pot lua din cartea sa sau și din altele. Pentru scriitori, în general, se consultă tratatele de istorie literară a epocii

33. Pentru limba greacă: C. du Fresne Dominus du Cange, **Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis**, 2 vol. Lugdumi 1688 (ed. 2, 1890-1891), Breslau); E. A. Sophokles, **Greek Lexikon of the Roman and Byzantine Periods**, ed. 33, New York; 1884. Henricus Stephanus, **Thesaurus Graecae linguae**; ed. 3, 8 vol. de C. B. Hase, G.R.L. de Sinner și Th. Fix, Paris 1831-1865. Pentru limba latină: Du Cange, **Glossarium ad scriptores mediae et infinae latinitatis**, 3 vol. Paris 1678; ed. 2 de L. Henschel, 7 vol.; Paris 1840-1850; ed. L. Favre, Niort, 10 vol., 1883-1887. **Thesaurus linguae latinae**, editus auctoritate et concilio Academiarum quinque Germanicarum, Leipzig dela 1900. Aegidius Forcellini, **Totius latinitatis lexicon**, în ediția lui Vincentius de Vit, 10 vol., Prati 1858-1887. Pentru Noul Testament și scriitorii sec. I-II, dicționarele de W. Bauer, G. Kittel, Fr. Zorell.

34. — Despre importanța și tehnica citirii: Johannes Erich Heyde, op. cit., 69-72; Horst Kliemann, op. cit., p. 95-96; Leopold Fonck, op. cit., p. 141-158; Dooteur P. Chavigny, op. cit., p. 43-54 (ediția II; p. 42-58: Savoir écouter. — Savoir lire. — Savoir voir. — Savoir réflechir. — Savoir se documenter); Friederich Kuntze, **Die Technik der geistigen Arbeit**, ed. 3-4, Heidelberg 1923, p. 8-25; Gh. Vîlsan, op. cit., p. 112-138; Jean Flory, op. cit., p. 104; N. Georgescu-Tistu, Zăbava cărților, în **Călăuza Studentului. Vademecum Academicum**, (Oficiul Universitar din București, 1937-1938, (ed. 5), p. 207-222; și în **Orientări bibliografice**, București 1938, p. 109-126; Mircea Vulcănescu, **Organizarea muncii intelectuale**, în **Călăuza Studentului, Vademecum Academicum** 1928-1929, București, p. 300-308; Siegmund Hellmann, **Wie studiert man Geschichte?**, ed. 2, München și Leipzig 1920, p. 13-23.

sau categoriei lor; pentru scriitorii creştini ai epocii patristice, se consultă tratatele de Patrologie, pentru cei din epoca post patristică tratatele de istorie literară bizantină sau scolastică, istorii literare speciale, repertoriile bibliografice, dicţionarele biografice, enciclopediile, manuale bune de materia specialităţii scriitorului şi mai ales recenzii, dacă sînt cunoscute şi accesibile. Pentru oamenii mai însemnaţi ai timpului apropiat de noi sau contemporani, se pot consulta repertoriile, lexicoanele sau anuarele de tipul: **Qui êtes vous? Annuaire des contemporains**, Paris 1908 —; Herrmann A. L. Degener, **Unsere Zeitgenossen. Wer ist's?** ed. 10. Berlin 1935 (circa 18.000 biografii şi explicarea a c. 5.000 de pseudonime); **The Catholic Who's who,** ed. by F. C. Burnand, Londra 1907 —; **Who's who?** Ed. by D. Slaven (anual, de la 1849), Londra. **Who's who in America,** ed. by John W. Leonord (din doi în doi ani, de la 1899), Chicago, **Deutsches Zeitgenossen — Lexikon,** Leipzig 1905. **Minerva, Weltkalender der Gelehrten,** Berlin şi Leipzig (pe ani); G. Vapereau, **Dictionnaire universel des Contemporains,** ed. 6, Paris, 1893. (Altele la J. E. Heyde, p. 139-140 (nr. 47-53 —, şi L. Fonck, p. 329-342).

Recenziile se găsesc în revistele şi periodicele sau anuarele de specialitate, după apariţia cărţilor. Indicaţiuni în această privinţă se găsesc uneori în mijloacele de informaţie bibliografică şi în buletinul bibliografic al unor reviste, cum este Revue d'Histoire ecclésiastique (Louvain). Pentru începători, expuşi să primească uşor ca bună orice părere, este real riscul de a-şi însuşi fără control sau critică ideile citite oriunde. Cunoaşterea autorului şi a cărţii îi dă o idee de valoare, care însă nu trebuie să se transforme într-o idee preconcepută, în admiraţie sau în repulsiune anticipată faţă de autor. Un autor poate să aibă în aceeaşi carte idei intemeiate sau greşite şi tendenţioase. Intr-o operă de valoare ştiinţifică incontestabilă, ca **Lehrbuch der Dogmengeschichte** a lui Adolf Harnack, de exemplu, sînt, pe lîngă mult şi bun material, şi aprecieri juste, unele concepţii greşite, datorite poziţiei şi concepţiei confesionale a autorului.

O carte nu se citeşte cu preocuparea nici de a o primi, nici de a o respinge global, ci în spirit critic şi cu dreptul de a primi sau nu părerile autorului, după cum ele sînt sau nu întemeiate pe texte bine cunoscute şi interpretate şi pe judecăţi logice. O carte nu se citeşte anume cu dorinţa de a găsi în ea ceea ce gîndim şi vrem noi. Ideile preconcepute, pasiunile, interesale personale, confesionale, politice sau naţionale ca şi nepregătirea ştiinţifică, împiedică dreapta înţelegere a cărţii. 0 carte nu se citeşte nici cu aere de superioritate sau de neîncredere nemotivată de autor, nici cu naivitate şi încredere oarbă: Se citeşte judecînd, apreciind critic, observînd dacă părerile susţinute sînt bine întemeiate şi bine gîndite, dacă raţionamentele autorului sînt juste, dacă gîndeşte ipotetic, exagerat, contradictoriu sau părtinitor.

Trebuiesc preferiţi autorii care cunosc şi folosesc isvoarele în mod critic şi care scriu obiectiv. Nu se recomandă, cum am mai spus, folosirea în scopuri ştiinţifice a scrierilor de popularizare, a manualelor elementare, a cursurilor compilate, a articolelor fără caracter ştiinţific, superficiale sau pătimaşe, a cărţilor scrise cu o anumită teză, iar a notelor luate de la prelegerile profesorilor, numai dacă sînt precis luate şi dacă sînt de valoare sau necesitate evidentă.

Adnotarea materialului cere cunoașterea limbii cărții, pricepere, răbdare, stăruință și bună credință. Ea este o operație migăloasă, de durată și de bună pregătire. Extrasele nu trebuiesc trunchiate, ideile autorului nu trebuesc redate schimbate. Ele trebuesc înțelese și redate cu logica și documentarea lor.

Materialul se adună pe fișe, numite fișe de documentare analitică [35]). Ele sînt mai mari decît fișele bibliografice, putînd fi de exemplu de forma foilor de caiet obișnuit sau ceva mai mici. Fișele de documentare trebuie să fie toate de aceeași formă și mărime. Cînd se citește o carte cu interesul de a cunoaște, rezuma și păstra cuprinsul ei, nu în vederea unei lucrări imediate, ci pentru importanța și folosirea ei ulterioară, se poate folosi pentru însemnarea cuprinsului un caiet potrivit, pe care se înscriu la început toate referințele bibliografice, ca și pe o fișă, notîndu-se apoi cu grijă, pe măsura citirii, pagina sau coloana fiecărui pasaj, citat sau rezumat. Pentru adunarea materialului unei lucrări, caietele nu sînt însă practice, deoarece știrile sînt scrise la rînd, amestecate și se găsesc mai greu la redactarea lucrării. Foi de hîrtie mari, pe care s-ar putea scrie mai multe știri sau texte, pe una sau pe ambele pagini, se mînuesc de asemenea mai greu decît fișele bibliografice obișnuite la prelucrarea materialului.

Regula cere ca pe fișele de documentare să se scrie cîte un singur fapt știre sau text, nu mai multe. Deși acest procedeu cere material și timp mai mult, el este mai comod și mai practic la redactarea lucrării, permițînd ușoara clasificare, repartizare și mînuirea fișelor.

Pe marginea de sus a fișei documentare se lasă loc, pe care se va scrie, într-un cuvînt expresiv, rezumativ sau în puține cuvinte ideea, faptul sau persoana la care se referă textul fișei [36]). Aceasta ajută la clasificarea și la folosirea fișelor. Fiecare fișă de documentare trebuie să poarte, ca și fișa bibliografică, toate datele privitoare la cartea folosită, adică toate, referințele bibliografice, pe care le-am indicat mai sus.

Se recomandă scrierea pe o singură parte a fișei. Dacă însă textul sau știrea care se scrie pe fișă este mai întinsă, se poate scrie și pe ambele pagini sau, la nevoie, chiar continua pe altă sau pe alte fișe, numerotîndu-se și reproducînd cuvîntul rezumativ. Pentru asemenea cazuri mai rare s-ar putea totuși folosi și foi mari, dacă cel care lucrează cu ele are îndemînarea clasificării și mînuirii lor, odată cu celelalte fișe, la redactarea lucrării.

În cazul cînd, din lipsă de timp, din economie sau din obișnuință, s-ar aduna totuși materialul pe foi mari, scrise pe ambele pagini, cu referințe multiple, este necesar la folosirea lor să se scrie ideile lucrării pe o foaie separată, pe care se vor face trimiteri, pentru fiecare idee — la numele de autori sau titlurile de cărți de pe fișele-foi, cu arătarea pa-

35. Despre tehnica fișelor: **Johannes Erich Heyde**, p. 17-46; **Leopold Fonck**, p. 174-183; **Horst Kliemann**, p. 11-78; **Friederich Kuntze**, p. 39-44; **L. Bréhier et M. Desdevises du Bezert**, **Le travail historique** (Coll. **Science et Religion. Questions historiques**, nr. 426), **Paris 1914**, p. 25-28; **Docteur P. Chavigny**, p. 55-92 (ed. 2, p. 61-111; **Mircea Vulcănescu**, p. 295-296, 303-308; **Jean Flory**, p. 107-117; **M. Guerguy**, **L'Art et la manière de classer ses notes**, **Paris**, 1926, p. 15-19; **Gh. Vîlsan**, p. 117-125; **Ch. V. Langlois et Ch. Seignobos**, **Introduction aux études historiques**, **Paris**, 1898, p. 81-82 (și ediții mai noi).

36. Așa numitul «Schlagwort», despre care dau unele indicațiuni tratatele de metodă: **Leopold Fonck**, op. cit., p. 175; **Johannes Erich Heyde**, op. cit., p. 78-82.

ginilor. In acest caz, e bine ca numele autorilor, să urmeze în ordine alfabetică, pentru ușoara mînuire a foilor. Ideile lucrării se pot înscrie în ordinea părților de plan, deci a locului lor în lucrare. Intre ele se lasă suficient spațiu pentru trimiterile la foile-fișe, trimiteri care vor trebui scrise mărunt și cu prescurtări, care să permită un număr însemnat de trimiteri pe un spațiu mic. Ideile lucrării se pot scrie și pe foi separate, caz în care trimiterile s-ar înscrie fără a îdesa rîndurile și cuvintele peste măsură. Se poate adopta și un sistem intermediar, și mai recomandabil: Ideile care aparțin cîte unui punct din plan să fie înscrise spațiat pe o foaie; vor fi atîtea foi, cîte puncte de plan — diviziuni sau subdiviziuni cu ideile lor. In dreptul fiecărei idei sau dedesubtul ei, se vor indica prescurtat autorii sau operele la care se face trimiterea pentru acea idee. La tratarea fiecărui punct de plan și fiecărei idei, se va avea în față foaia cu trimiterile și se va căuta ușor locul trimiterii în foile-fișe. Procedeul este intermediar între caiet și fișa mobilă și se poate întrebuința și cînd materialul s-ar fi cules pe caiete. El prezintă față de caiet avantajul de a nu fi rigid; foile-fișe fiind separate, se mînuiesc mai ușor decît se răsfoiește un caiet în căutarea unui loc, iar față de fișa documentară mică, cu referințe unice, pe acela de a realiza o importantă economie de timp la scris și de a prezenta ideile autorului în succesiunea lor continuă. Ca toată tehnica lucrării științifice, acest procedeu depinde de deprinderea, de îndemnarea și de memoria celui care face lucrarea.

Adunarea materialului se face pe măsura citirii. Citirea se face «cu condeiul în mînă». Citind, se notează adică treptat ceea ce interesează ca material pentru tratarea subiectului. Materialul se adună fie transcriind întocmai cuvintele autorului citit, între semnele citării, fie rezumînd sau parafrazînd ideea lui, după însemnătatea ei. Important este, repet, să se redea exact ideea autorului. Considerațiunile și ideile proprii se vor scrie pe fișe separate, spre a nu se amesteca între cele ale autorilor folosiți. Citirea și scrisul se fac cu toată atenția, pentru a nu se înțelege sau scrie greșit. Numele proprii, datele, termenii tehnici, trebuiesc bine observate și transcrise. Este bine să se recitească scrisul, pentru a îndrepta eventuale greșeli. Scrisul trebuie să fie corect, curat și citeț, dacă se poate cu cerneal. deoarece creionul se șterge ușor și se citește mai greu.

Cărțile folosite nu trebuiesc pătate, vătămate sau degradate în niciun fel prin sublinieri sau însemnări pe ele, prin ruperea sau îndoirea de file. Poți face sublinieri și însemnări numai pe cartea ta, și acestea cu rost și cu măsură; nu poți scrie, șterge sau însemna nimic pe cartea altuia sau a unei biblioteci. Singurul lucru permis și necesar este îndreptarea greșelilor de tipar, indicate, la începutul sau la sfîrșitul cărții, sau pe o foaie volantă [37]), ca și a celor sigur observate de cititor. Este chiar indicat ca înainte de a folosi o carte să se îndrepte greșelile de tipar, pentru a nu transcrie texte sau știri cu asemenea greșeli. Unele cărți înscriu la sfîrșit și adause, care trebuiesc făcute în text la locul arătat.

Sugestiile, ideile, aprecierile care vin în mintea celui care citește o carte nu trebuiesc, am zis, să fie amestecate, cu ideile autorului citit, ci scrise separat, pe fișe asemănătoare. Asemenea idei sînt firești; ele se înmulțesc odată cu lectura cărților și cu adunarea materialului, completează ideile lor, precizează subiectul, întinderea și planul lui. Orice idee

37. Intitulate de obicei: Errata, erraţa-corrige, corrigenda, Berichtigungen sau altfel.

care interesează subiectul, trebuie notată la timp și păstrată. Ideile sau aprecierile proprii constituesc partea personală a lucrării.

Oricare ar fi sistemul adoptat pentru adunarea materialului, ea trebuie făcută în așa fel, încît să se poată ști totdeauna autorul, cartea și locul de unde sînt extrase textele și ideile. Scăparea din vedere a unei indicațiuni bibliografice necesare aduce greutăți la lucru, pierdere de timp, pentru căutarea ei și enervare. Paginația trebuie arătată cu cifrele folosite de autor (romone, arabe, grecești). Este bine ca la notarea cifrei paginii să se observe dacă nu este greșită, pentru că uneori sînt pagini cu cifră greșită de la tipar. Pentru cărți compuse din mai multe părți, paginate separat, este nevoie să se arate și partea din care se citează, cu paginația ei. Pentru extrase de studii sau de articole publicate cu dublă paginație (a extrasului și a publicației în care au apărut întîi), trebuie să se specifice aceasta și să nu se facă la citat confuzie între cele două paginații. Dacă extrasul păstrează paginația publicației de origine, se poate menționa aceasta. Diferite alte particularități ale cărților trebuesc observate de la început, pentru evitarea erorilor bibliografice.

După extrasul făcut pe fiecare fișă de documentare, se scriu referințele indicate pentru fișele bibliografice, cu arătarea paginii sau coloanei de unde s-a luat textul sau ideia. Fiecare fișă, deci, trebuie să poarte indicația completă și precisă a cărții folosite și a locului citat. Ca și fișele bibliografice, fișele de documentare trebuiesc controlate cu cartea, pentru îndreptările sau complectările trebuitoare.

Redactarea lucrării [38]). După terminarea citirii isvoarelor și lucrărilor indicate de bibliografie, fișele de documentare se recitesc și se clasifică, grupîndu-se și repartizîndu-se pe puncte sau idei de plan,, pentru a putea fi ușor folosite la redactarea lucrării. Nu există reguli fixe și speciale pentru operația elaborării lucrării științifice, după materie și subiect. Construcția lucrării o dictează planul ei, materialul adunat și priceperea celui care lucrează. Regulele metodice indicate de cărți, deși sînt foarte importonte și necesare, au valoare relativă [39]), ele sînt principiale și generale, nu pot da indicațiuni aplicabile la fiecare subiect în parte. Lucrarea științifică nu se poate face după calapod sau după o formulă, ca obiectele care se produc pe măsură sau în serie. Ea este elaboratul mintal al autorului ei, al fiecăruia. In principiile ei, metoda este generală; în aplicare, este individuală. Ea este, cum s-a zis, o dublare a rațiunii sănătoase a omului [40]). Aceasta nu scade nicidecum importanța ei. Metoda este indispensabilă lucrării științifice și cum am mai zis, o caracterizează [41]).

Firesc și uzual este ca la întocmirea lucrării să se urmeze de aproape planul și să se compună lucrarea parte cu parte, folosind pentru fiecare idee de plan fișele de documentare cu materialul indicat. In introducerea lucrării, se pot arăta motivele științifice care justifică studiul subiectului,

38. Friedrich Kuntze, p. 53-85; Leopold Fonck, p. 184-205, 249-275; Johannes Erich Heyde, p. 85-96; Mircea Vulcănescu, p. 311-313; Docteur P. Chavigny, p. 120-121; Horst Kliemann, p. 104 (62) — 125 (76).

39. Comp. Johannes Erich Heyde, p. 1-2, 11, 90; Horst Kliemann, p. 126-127; Mircea Vulcănescu, p. 294; Fr. Zurbonsen, p. 57.

40. Cuvîntul este atribuit istoricului Lord J. J. E. Acton, (citat de Kr. Erslev, p. 95, împreună cu istoricul Karl Lamprecht).

41. Comp. Horst Kliemann, p. 106-107, 169; Docteur P. Chavigny, p. 21; Fr. Zurbonsen, p. 56-57.

necesitatea ei, laturea de interes special a subiectului, punctul de vedere nou din care poate fi studiat, concepții greșite care trebuiesc îndreptate, rezultate care trebuiesc modificate sau completate.

Ordinea ideilor planului este dictată de natura subiectului și de logica lucrării. Important este lucrarea să se desfășoare după plan, să aibă unitate organică, să constituie adică un tot, să fie bine proporționată, să fie clară și concludentă. Trebuesc evitate ieșirea din subiect, digresiunile, desvoltarea unor puncte secundare, obscuritatea, echivocul, contradicțiile, afirmațiile neîntemeiate sau paradoxale.

Pentru adeverirea și întărirea ideilor lucrării, se citează izvoarele și lucrările citite, făcîndu-se în note trimiterile cuvenite la cărțile respective. Notele constituesc aparatul critic și de documentare al lucrării și merită o deosebită atenție în economia ei. Ele trebuie să indice corect și precis locul pe care se întemeiază o părere sau din care se ia un citat, cu arătarea referințelor bibliografice necesare din fișe, așa fel ca locul respectiv să poată fi cunoscut și verificat de cititor.

Nu se fac citate sau trimiteri pentru lucruri în general cunoscute. In note nu se desvoltă idei secundare, care întrerup șirul lucrării, nu se polemizează fără rost. Notele trebuie să fie necesare, corecte și potrivite cu ideia la care se referă. Nu trebuie desvoltat în note ceea ce trebuie desvoltat în text, nici luat în text ceea ce poate fi pus în note. Lungimea sau mulțimea inutilă a notelor strică lucrării și constituie un abuz față de cititor. Acest abuz îngreuiază citirea, o face obositoare și enervantă. Obiceiul de a discuta în note paralel cu textul, de a dubla textul lucrării sau chiar a-l depăși în note, de a relua sau prelungi în note idei cuprinse în text, este de aceea nepermis într-o lucrare științifică. Notele lungi întrerup urmărirea textului și slăbesc, în loc să întărească, structura lui. La unii autori, notele ajung să cuprindă pagini oproape întregi. Ele strivesc textul și-l întrec, nu numai în întindere, ci și în importanță. Unii autori le folosesc pentru controverse cu alții, ceea ce nu justifică mulțimea și întinderea lor. Intre învățații care abuzează de aparatul critic și documentar în acest sens, putem cita pe Ernst Troeltsch, a cărui citire o îngreuiază și lipsa alineatelor pe pagini succesive întregi.

Pentru chestiuni care vin în atingere cu ideile lucrării și care trebuiesc oarecum desvoltate sau desbătute, se pot folosi în mod excepțional note mai lungi, sau se pot face excursuri sau anexe la sfîrșitul lucrării. Folosirea notelor ca simplă demonstrație de știință nu este îngăduită. Notele trebuiesc să fie cerute și justificate de nevoia de documentare, adică de trimiterea la izvoare și la lucrările folosite, în scopul de a arăta originea ideilor luate din ele. Pe de o parte nu se ascunde isvorul ideilor împrumutate de la alții, pe de alta nu se fac trimiteri la autori pentru lucrurile cunoscute, comune sau chiar banale.

Despre necesitatea, rostul și ținuta aparatului critic dau unele indicațiuni tratatele de metodă [42]). Sînt cunoscute și utile în această privință, cu unele rezerve poate, cum face de exemplu Johannes Erich Heyde (p 97), cele zece instrucțiuni date de Adolf Harnack [43]).

---

42. Leopold Fonck, p. 261-275; Johannes Erich Heyde, p. 94-97; Horst Kliemann, p. 120-124; Mircea Vulcănescu, p. 316-317; L. Brehier et G. Desdevises du Dezert, p. 80-81; Gh. Vîlsan, p. 128.

43. **Aus Wissenschaft und Leben**, vol. I. Giessen 1911, Anhang III, **Ueber Anmerkungen in Büchern**, p. 148-162; cele citate aci sînt la p. 161-162; J. E. Heyde nu le reproduce pe toate întregi).

«1. Concepe textul așa fel, ca el să poată fi citit și fără note.

2. Nu uita că există și paranteze în text și excursuri la sfîrșitul cărții, care pot să înlocuiască notele.

3. Fii foarte econom cu notele și nu uita că trebuie să dai socoteală cititorilor tăi pentru orice notă inutilă. Consideră notele nu ca o cămară de lucruri vechi, ci ca o vistierie.

4. Nu te socoti prea distins pentru a face note și află că nici o celebritate nu te scutește de dovezile afirmațiunilor tale.

5. Nu scrie o notă dacă ai uitat ceva în expunerea principală, și în general nu scrie notele ulterior.

6. Nu scrie în note nimic care ar contrazice textul, și nu scrie în note nimic care ar fi mai important decît textul.

7. Consideră notele nu ca pe niște catacombe, în care îngropi cercetările tale anterioare, ci decide-te pentru incinerare.

8. Nu face fără nevoie din note un cîmp de luptă, iar dacă faci, pune și pe adversarul tău într-o situație tot așa de avantajoasă ca și a ta însuți și nu te măguli a avea ultimul cuvînt.

9. Incearcă să înveți arta de a completa prin note forma lineară a expunerii, de a face acorduri și de a scoate note superioare, dar nu cînta cu un instrument la care nu te pricepi și cîntă cu acest instrument numai dacă este nevoie.

10. Pune totdeauna notele acolo unde se cuvine, deci nu la sfîrșitul cărții, chiar dacă tipărești o cuvîntare și nu te teme de a face două feluri de note și de a le deosebi la tipar, dacă materia o cere».

Cît privește locul notelor, dacă odică este mai bine ca să se pună sub pagina respectivă, la sfîrșitul capitolului sau la sfîrșitul lucrării, precum și dacă este mai bine să se enumere separat pentru fiecare pagină sau în continuare în tot capitolul sau în toată lucrarea, părerile sînt împărțite, fiecare procedeu avînd avantajele și inconvenientele sale. Se poate totuși spune că notele puse la sfîrșitul capitolului sau al lucrării, îngreuiază citirea. Deși acest procedeu este folosit chiar de un metodolog de importanța lui Johannes Erich Heyde (op. cit.), el nu este cel mai practic. Numerotarea notelor în continuare, în cursul unui capitol sau al întregii lucrări este avantajoasă la transcrierea, culegerea și corectura tipografică a lucrării, dar dacă din neatenție se scoate sau se sare peste vreo notă și greșala rămîne neîndreptată. ea se transmite întregului șir de note următoare, cauzînd inexactitatea în numerotarea lor.

Notele trebuie să corespundă exact unui loc din text. Acesta se însemnează ca un număr de ordine, care se pune și înaintea notei respective, sub pagină, sau acolo unde se reproduce nota. In unele cărți, mai ales vechi, s-au folosit în loc de cifre litere sau diferite semne (steluțe).

Scrierea notelor se face odată cu scrierea textului, nu după aceea, afară de cazul cînd la text s-a adăugat ulterior o idee, s-a făcut o modificare sau a fost o scăpare din vedere. Pentru note, la scrierea lucrării, se lasă loc pe foaia de scris ori pe o margine destul de lată, ori jos. Deoarece nu se poate prevedea totdeauna lungimea notelor și deci locul ce le trebuie rezervat, notele se pot scrie pe foi separate, cu arătarea numărului paginii și a notei. In manuscris, notele se pot numerota în continuare pentru ușurință; la tipar ele sînt puse la locul lor și cu numărul de ordine potrivit, sub pagină.

La scrierea notelor se folosesc prescurtări şi indicaţiuni bibliografice uzuale pentru arătarea cărţilor citate. Dacă un autor este folosit cu o singură operă, titlul ei, împreună cu celelalte referinţe, este indicat cu numele lui odată, la prima citare; la citările următoare, se scrie numai numele lui şi pagina citată; dacă opera are mai multe volume, se va face menţiune şi de volum. Se obişnuesc prescurtările: op. cit., (opera citată), loc. cit. sau l. c. (locul citat), ibidem (în acelaşi loc), spre a arăta fără repetarea titlului cartea citată. Mulţi autori renunţă la aceste indicaţiuni, scriind numai numele autorului şi pagina; aceasta simplifică şi uşurează formele de citare şi aduce economie de spaţiu şi de timp, ceea ce este una din caracteristicile metodei. Se înţelege că citarea cărţilor se face aşa fel ca să nu se producă niciodată confuzie sau greutate la identificarea lor.

Dacă se citează mai multe lucrări ale aceluiaşi autor, nu se mai pot folosi indicaţiunile de mai sus tocmai pentru că s-ar produce confuzie între operele citate, ci se poate cita de fiecare dată lucrarea folosită, cu titlu prescurtat, după ce la prima citare s-a scris întreg. Dacă în două sau mai multe note consecutive se citează acelaşi izvor sau acelaşi autor, isvorul sau autorul se indică numai în prima notă, iar în cele următoare succesive se poate face trimiterea ibidem. Dacă se citează acelaşi autor cu opere diferite în note succesive, el se indică prin idem (acelaşi) urmat de titlul operei citate. Prescurtările sau siglele ce se folosesc pentru indicarea celecţiilor, ediţiilor de texte, operelor mai mult folosite, se arată într-o listă pusă la începutul lucrării. Prescurtările folosite, ca şi semnele ce s-ar întrebuinţa, trebuie să fie uzuale, precise şi aceleaşi în toată lucrarea.

La redactarea lucrării, este mai bine să se scrie pe o singură parte a foii de cît pe amîndouă. Pentru adause, corecturi, modificări, se pot face cu anumite semne trimiteri pe contrapagină şi se pot scrie acolo, urmînd ca la transcriere ele să fie luate în text la locul cuvenit lor.

Redactarea aparatului critic prezintă greutăţi pentru începători. El este migălos, cere atenţie, precizie, timp, buna cunoaştere a cărţilor şi mai ales deprinderea de a cita cum trebuie. Unii nu reproduc referinţele bibliografice în ordinea normală, alţii lasă unele din ele, alţii, confundă între ele prescurtările uzuale (op. cit., loc. cit., idem, ibidem). Sînt numeroase greşelile şi lipsurile care se constată în notele şi trimiterile făcute de studenţi. Aceasta nu vine numai din lipsa de experienţă, ci şi din neatenţie la citirea cărţilor pe care le folosesc, adică din necitirea notelor lor. Aparatul critic aparţine textului citit şi face corp cu el. El nu este un sector secundar, facultativ sau neglijabil. Dimpotrivă, aparatul critic este foarte important în structura cărţii şi trebuie citit cu atenţie. Cînd se ia în mînă pentru prima dată o carte, se observă în deosebi bibliografia şi aparatul critic: acestea dau prima impresie despre valoarea cărţii şi despre metoda ei de lucru. De aceea notele şi trimiterile în general trebuiesc scrise nu cu neglijenţă sau la întîmplare, ci cu toată atenţia, făcînd trimiteri în forme suficiente, precise şi verificate.

Forma lucrării o constituie aspectul ei văzînd: împărţirea ei, potrivirea titlurilor, vocabularul, limba, stilul. Ea are importanţă într-o lucrare ştiinţifică şi merită de aceea deosebită grijă. Impărţirea cuprinsului unei lucrări în capitole, paragrafe sau alte subdiviziuni nu este de ordin estetic, ci logic. Ea depinde de conţinutul şi de succesiunea ideilor lucrării

și este indicată prin planul ei. Este totuși nepotrivit a adopta o împărțire cu membre cu titul inegale. Impărțirea disproporționată strică și ideea și înfățișarea lucrării. O parte introductivă nemăsurat de mare, sau părți secundare desvoltate mai mult decît cele principale, desechilibrează lucrarea și strică forma ei.

Ca și formularea subiectului, care este titlul lucrării, formularea titlurilor părților ei este importantă pentru precizarea și succesiunea ideilor ce conțin. Aceste titluri trebuie să corespundă exact conținului lor, să fie adică juste și precise.

Lungimea alineatelor are de asemenea rostul și importanța sa — estetică și logică. Ele nu pot fi uniforme, desigur, trebuind să corespundă ideilor ce cuprind, care pot fi exprimate în mai multe sau mai puține cuvinte, dar este bine să se păstreze o oarecare proporție în întinderea lor. Pagini întregi fără alineate, cum se văd în unele cărți fac citirea mai grea și obositoare. Este tot atît de greșit a face un alineat din fiecare frază.

Limba lucrării științifice trebuie să fie potrivită cu subiectul, cu caracterul și cu scopul său. Ea trebuie să exprime precis și nuanțat ideile lucrării, trebuie să fie bogată, variată, expresivă și înțeleasă. Arhaisme, neologisme, particularisme fără rost, trebuiesc evitate.

Vocabularul trebuie să fie propriu subiectului și lucrării, termenii tehnici uzuali și speciali întrebuințați cu sensul lor. Cuvinte vulgare, vagi, echivoce, greșit înțelese, nu trebuiesc folosite. In general nu trebuiesc întrebuințate cuvinte al căror înțeles nu este potrivit sau bine cunoscut. Cel care face o lucrare științifică trebuie să fie stăpîn pe materialul lexical, ca și pe cel științific. Forma în general trebuie îngrijită, corectă, aleasă, fără a căuta anume efecte retorice sau literare. Stilul joacă un rol însemnat [44]). El trebuie să fie clar, cursiv, ușor și plăcut la citit. Scrisul confuz, obscur, prea concis sau deslînat, greșelile de sintaxă sau de exprimare — solecismele — tavtologiile, sofismele, întunecă și slăbesc ideea textului. Fraze și perioade prea lungi, și, cum am spus, alineate prea întinse, obosesc și displac. Pe de altă parte, scrisul nu trebuie fărîmițat și trunchiat, ci exprimat normal, cursiv, cuprinzător. Unii începători formează mai multe propozițiuni pentru a spune un lucru care poate fi cuprins într-o singură frază, sau încep fraze care rămîn neterminate. Frazele trebuie să aibă sens deplin și să fie legate logic între ele. Stîngăcia stilului, sărăcia vocabularului, greșelile lor de gîndire și de scris dovedesc insuficientă cultură literară și lipsă de interes pentru forma lucrării. Pentru formarea gustului, îmbogățirea vocabularului și deprinderea unui stil frumos se recomandă citirea unor bune opere literare și științifice. Intre oamenii de știință sînt destui care scriu frumos, și nu poate fi om de știință cine nu stăpînește bine mijloacele de exprimare a cunoștințelor sale.

După ce lucrarea s-a redactat, ea trebuie citită, dacă se poate cu voce, adică rostind-o, fără grabă, cu atenție și cu simț critic, pentru a observa și a îndrepta greșelile, a completa lipsurile, a observa repetările, echivocurile, contrazicerile sau non-sensurile. Citirea trebuie înso-

---

44. Unele sfaturi și indicațiuni de lucrări speciale la Horst Kliemann; p. 119 (56), Johannes Erich Heyde, p. 92, Ch. V. Langlois et Ch. Seignobos, p. 273; L. Brêhier et M. Desdevises du Dezert, p. 74-82; Joseph Nirschl, **Propädeutik der Kirchengeschichte für Kirchenhistorische Seminare und zum Selbstunterrichte**, Mainz 1888, p. 58-60.

ţită de o nouă verificare a numelor şi datelor, eventual a citatelor şi trimiterilor. Atenţie deosebită trebuie dată concordanţei dintre note şi text. La recitire trebuiesc făcute îndreptările necesare, desvoltate sau clarificate ideile neterminate, insuficient desvoltate sau neclare, înlocuite cuvintele nepotrivite sau greşite. Traducerea textelor străine trebuie de asemenea verificată. In cazul cînd se fac adause la textul lucrării sau se înlătură ceva din el, trebuie să se păstreze legătura dintre idei.

Transcrierea lucrării se face cu atenţie pentru buna citire a textului, pentru introducerea adauselor şi a îndreptărilor, pentru ordine şi claritate. Înainte de transcriere, este bine să se citească din nou fişele de documentare şi planul lucrării. Dacă idei necesare lucrării au rămas necuprinse în proiect, ele pot fi introduse în text înainte de transcriere. Documentarea, stilul, limba, toate se pot verifica şi îndrepta, cu prilejul transcrierii. Ar fi de prisos să spun că lucrarea trebuie paginată, dacă n-ar fi studenţi care lasă nepaginate lucrările lor. Este obligatorie corectarea scrisului la maşină, dacă lucrarea s-a scris astfel, deoarece se fac greşeli de citire şi de scris, uneori grave sau supărătoare. Dacă lucrarea este destinată tiparului, aceasta cere noi cunoştinţe, care se învaţă din unele tratate de metodă [45]), din scrieri speciale sau de la cunoscători.

Cîteva lucrări despre metoda şi tehnica lucrărilor ştiinţifice.

In sprijinul celor spuse mai sus şi pentru o iniţiere bibliografică mai precisă şi mai utilă în cerinţele şi foloasele metodei de lucru, prezentăm cîteva din tratatele şi încercările mai cunoscute; unele din ele sînt accesibile şi studenţilor noştri. Cele mai multe sînt citate în cursul acestui articol.

In limba romîne se pot citi:

Prof. Gh. N. Leon, **Cum se scrie o carte. Cu privire specială la Economia politică.** Bucureşti (Cartea Romînească) 1936. In partea a doua, **(Cum se concepe o lucrare)**, se vorbeşte despre: 1. Alegerea subiectului (p. 57-62); 2. Bibliografia (p. 62-77); 3. Adunarea materialului (p. 78-84); 4. Cercetarea şi prelucrarea materialului (p. 84-98). In partea a treia **(Cum se scrie o carte)**: 1. Nici o afirmaţie nedovedită (p. 99-100); 2. Claritatea şi simplicitatea (p. 100-101); 3. Idei proprii şi idei străine. Plagiatul (p. 101-108). Partea a patra (scrisă de I. Gr. Oprişan): **Cum se tipăreşte o carte** (p. 109-121). Bibliografia (p. 123-125) interesează în special pentru Economia politică.

Nicolae Badea Buzău a scris **Tehnica lucrărilor ştiinţifice,** Bucureşti 1935, care tratează despre: Cap. I. Informaţia bibliografică (p. 11-17); cap. II: Studierea literaturii de specialitate (tehnica cititului, p. 17-20); cap. III: Alcătuirea fişelor şi clasarea lor (p. 20-29); cap. IV: Redactarea (p. 29-37); cap. V: Tipărirea (p. 37-42); bibliografia la p. 43.

45. Leopold Fonck, p. 276-328; Johannes Erich Heyde, p. 100-112 (bibliografie specială, p. 144 (nr. 86-92); Horst Kliemann, p. 128-141; Otto Stählin, **Editionstechnik Ratschläge für die Anlage textkritischer Ausgaben**, în **Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum**, 23 (1909, 1), p. 393-433; separat, ed. 2, Leipzig, Berlin 1914.

D. Russo, **Critica textelor şi tehnica ediţiilor.** (Extras din **Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei**, 1 (1912), Bucureşti, 1912; Vasile Romanescu, **Istoria unei cărţi,** Bucureşti, (Cartea Romînească) 1936.

I. Vlădescu, **Adunarea, clasarea și păstrarea materialului istoric. Sistemul fișelor și al cărților numerotate. Documentul-fișă.** (Extras din «Arhivele Olteniei» nr. 21-22), Craiova, fără an. dă indicațiuni de concepție personală de oarecare utilitate practică.

Mircea M. Vulcănescu, **Organizarea muncii intelectuale. Scurte indicațiuni privitoare la organizarea tehnică a muncii intelectuale** — folosirea studentului pentru prepararea lucrărilor de seminar și personale, în **Călăuza studentului. Vademecum Academicum** (1928-1929, București (Oficiul universitar), p. 289-320. Lucrarea este făcută după următorul plan: Generalități asupra orientării studentului în Universitate (p. 289-293); Alegerea și precizarea subiectului (p. 293); Adunarea materialului: a) Informația bibliografică; b) Lectura și notarea ei (p. 293-308); Clasarea materialului (p. 308-311); Prelucrarea materialului (p. 311-313); Redactarea: a) Prima redactare (redactarea provizorie); b) Redactarea definitivă (p. 213-318); Tiparul (p. 318-320). La sfîrșit, bibliografie sumară. Deși relativ redus, articolul dă foarte interesante instrucțiuni, nu numai pentru elaborarea tehnică-materială a lucrării științifice, ci și pentru procesul ei mintal. Completate și desvoltate, cele cuprinse în articol ar putea face o carte de interesul și valoarea celor mai bune străine.

P. P. Panaitescu, **Lucrările de seminar,** în **Călăuza Studentului. Vademecum academicum,** ed. I (1937-1938). București, (Oficiul Universitar, p. 195-206; ediția VII (1939-1940), p. 172-183 (și extras), dă sumare dar utile reguli practice privitoare la adunarea și critica materialului la redactarea lucrării.

P. P. Panaitescu, **Organizarea muncii studențești,** ibidem, ed. VI (1938-1939), p. 181-193), p. 181- 195 și în ediția VIII (1940-1941), p. 164-179: Valoarea timpului. Un plan de lucru, Cum se audiază cursurile, Lucrările practice, Cercetările proprii, Cum se poate trece un examen.

N. Georgescu-Tistu, **Zăbava cărților,** ibidem, ed. V (1937-1938), p. 207-222 și în **Orientări bibliografice,** București 1938, cap. VII, p. 109-126), cu interesante instrucțiuni și unele indicațiuni bibliografice despre: Cititul metodic, Orientarea în specialitate, Bibliografia unei chestiuni, Lectura acasă, Lectura în biblioteci, Insemnările pe fișe.

In **Orientări bibliografice** se dau și sfaturi în legătură cu lectura și luarea de note.

N. Georgescu-Tistu, **Scris și carte. Istorie-tehnică-semnificație.** (Universitatea din București, Facultatea de Filosofie și Litere. Seminarul de Bibliografie. **Colectia Scriptum,** 2) curs litografiat, București 1948, interesează pentru subiectul nostru prin Introducerea sa (p. 9-65): Domeniul Bibliologiei, Munca intelectuală și ajutorul ce i-l dă bibliologia, Organizarea bibliotecilor, Bibliografia.

In **Scriptum, Buletin bibliologic,** I (publicat de Seminarul de Bibliologie al Facultății de Filosofie și Litere din București, sub direcția profesorului N. Georgescu-Tistu). Brașov (Astra) 1943-1944, sînt publicate articole interesante pentru cunoașterea și folosirea cărților ca: N. Georgescu-Tistu, **Domeniul și însemnătatea bibliologiei** (p. 1-12); Theodor Ludu, **Armonizări bibliologice și sugestii catalografice** (p. 78-104) — interesant în deosebi paragraful IV (Sugestii catalografice, p. 92-104), pentru întocmirea fișelor bibliografice (cu exemple, pentru biblioteci); Dr. N. Ittu-Oancea, **Igiena cititului** (p. 112-122). Menționăm că la cursurile Seminarului de Bibliologie, în anul 1942-1943, s-a tratat despre Munca

ştiinţifică: **munca în genere**, cea intelectuală şi în deosebi cea ştiinţifică, istoria disciplinii muncii, cu analiza studiilor mai valoroase romîne şi străine despre munca ştiinţifică; lectura şi învăţarea; însemnările scrise; redactarea şi clasificarea fişelor după sistemul analitic şi zecimal; compunerea lucrărilor personale; editare şi corecturi de tipar (v. **Scriptum, Buletin bibliologic**, I, p. 275).

D. Russo, **Critica textelor şi tehnica ediţiilor.** (Extras din **Buletinul Comisiei istorice a Romîniei**, I (1912), Bucureşti, 1912, are unele importante exemple şi indicaţiuni care privesc metoda ştiinţifică, în deosebi în capitolul «Aparatul critic» (p. 60-71) şi în unele din cele următoare (p. 72-100), între care capitolul «observaţiuni mărunte» p. 88-90).

Barbu Teodorescu, **Istoria bibliografiei romîne.** (Biblioteca documentară), Bucureşti, 1945, dă indicaţiuni de folos pentru cunoaşterea bibliografiei generale. (Introducere, p. 7-15), a cataloagelor de biblioteci, de tipografii, de liberării, precum şi a tot ce s-a făcut la noi în domeniul bibliografiei.

Dimitrie Todoranu, **Tehnica muncii intelectuale**, în vol. **Indrumări universitare**, Cluj (Cartea Romînească) 1936, p. 77-132, dă îndrumări necesare pentru studiu şi lucrări studenţeşti (comp. **Scriptum. Buletin bibliografic**, I, p. 253).

G. Vîlsan, **Sfaturi pentru studenţi**, Bucureşti, (ed. Casei Şcoalelor), 1942, dă sfaturi sugestive şi judicioase, privitoare mai ales la igiena şi metoda munci studenţeşti: viaţă, cursuri, examene, citirea cărţilor, note, fişe, lucrări.

Dintre celelalte cărţi care interesează pentru studiul metodei şi tehnicii ştiinţifice, indicăm cu cuprinsul lor, cîteva mai cunoscute, folosite şi la întocmirea acestui articol (cu excepţia celui al lui Heinz Quirini):

In fruntea lor merită să fie pus tratatul lui Leopold Fonck, S. J., **Wissenschaftliches Arbeiten. Beiträge zur Methodik und Praxis des akademischen Studiums**, ed. 3 (reproducere a ed. 2). Innsbruck 1926 **(Munca ştiinţifică. Contribuţii la metodica şi la practica studiului universitar).** Această carte, care a apărut în prima ediţie la 1907, în a doua la 1916 şi care a fost tradusă în limba italiană de Ubaldo Mannucci **(Il Metodo del Lavoro scientifico. Contributi alla pratica dello studio accademico,** Roma, 1909), în limba polonă de J.J. Rapackiego (Varşovia 1910) şi în limba franceză, prelucrată de J. Bourg şi A. Decisier sub titlul: **Le travail scientifique. Ecole practique,** Paris, 1911), este cea mai completă prezentare a metodei de lucru ştiinţific [46]).

Tratatul lui Leopold Fonck cuprinde două părţi, urmate de două anexe. Prima parte este intitulată **«Şcoala muncii ştiinţifice»** (p. 3-110) şi tratează în zece capitole despre scopul, organizarea, înzestrarea şi istoricul seminarelor universitare, despre exerciţiile şi lucrările de seminar — referate, recenzii, lucrări ştiinţifice. A doua parte, intitulată **«Metoda lucrării ştiinţifice»** tratează în cinci secţiuni împărţite în 17 capitole (p. 111-328) despre toate problemele tehnicii şi operaţiunilor ştiinţifice: alegerea temei, adunarea, prelucrarea şi ordonarea materialului, redactarea lui, publicarea. Prima anexă dă o foarte interesantă bibliografie generală (p. 329-356) şi o listă de colecţii de isvoare) p. 356-360), în

46. In prefaţa ediţiei I, autorul anunţă apropiata apariţie a unei prelucrări în limba latină (p. VII). In acelaşi loc se făcea cunoscut că al XV-lea capitol al primei ediţii (în ediţia III, al XIV-lea), intitulat Kolektaneen) a apărut şi în extras.

mai 664 de titluri. A doua anexă publică statutele Seminarului Facultății de Teologie din Innsbruck, unde autorul a fost profesor (p. 361-366). Un index de persoane, de locuri și de chestiuni încheie lucrarea. Cartea lui Leopold Fonck este bogată în material și idei, în indicațiuni bibliografice, aprecieri critice și lămuriri de tot felul.

Johannes Erich Heyde, **Technik des wissenschaftlichen Arbeitens. Eine Anleitung besonders für Studierende** (Tehnica lucrării științifice. O îndrumare, îndeosebi pentru studenți, ed. 5 Berlin, 1935 (de mine folosită ediția a patra, 1933). Cartea este lucrată după un plan mai simplu și deosebit de a lui L. Fonck, dar cu stăruință asupra tehnicii propriu-zise a lucrării. In partea introductivă (p. 1-14), autorul deosebește tehnica de metodică și justifică necesitatea cunoașterii tehnicii, al cărei sîmbure este ordinea. In partea a doua (Die Kartei, p. 15-46) se tratează pe larg principiul și practica fișelor, cu exemple de fișe și de mijloace de clasificare și de păstrare. Partea a treia, cea mai importantă, intitulată «Lucrarea scrisă» (p. 47-112) arată operațiunile succesive prin care trece lucrarea de la formularea temei pînă la tipărire. Autorul dă prețioase reguli, idei și exemple, scheme și indicațiuni privitoare la procesul logic și tehnic al lucrării științifice în diferitele ei faze.

In Observațiuni (Anmerkungen, p. 113-123), J. E. Heyde dă lămuriri și face trimiteri la bibliografia lucrării, întocmită și numerotată în chip original (Schriftenverzeichnis, p. 124-144), foarte bogată și interesantă, cu unele lămuriri și aprecieri asupra valorii și utilității autorilor indicați. In anexă (p. 145-148), se dă un tablou al obiectelor necesare lucrului științific, despre care la loc potrivit se vorbește și în carte. Urmează indicele lucrării (p. 148-151). Greoaie prin fraze și perioade lungi și complicate, ca și prin termeni abstracți și tehnici, cartea lui Heyde este totuși una din cele mai bune și mai apreciate pentru cunoașterea tehnicii lucrării științifice. Bibliografia este ea singură o bogăție și un mare merit al cărții.

Mai simplu și mai clar, întocmită este cartea lui Horst Kliemann, **Werkzeug und Technik des Kopfarbeiters. Eine Anleitung practischer zu arbeiten** (Instrumentele și tehnica celui care lucrează cu capul. O îndrumare pentru a lucra mai practic) ed. 5, Stuttgart, 1934, care dă regulile și mijloacele de elaborare ale lucrării științifice, după următorul plan: 1. Cum adun materialul? vorbind despre fișe, clasificarea și păstrarea lor (p. 11-34); 2. Cum aranjez materialul? — vorbind despre metodele și mijloacele diferitelor sisteme de clasificare (p. 34-57); 3. Instrumente și sfaturi care ușurează lucrul — vorbind despre tot felul de aparate și mijloace tehnice materiale necesare omului de știință (p. 57-78); 4. Unde găsesc materialul? — dă indicațiuni începătorilor pentru cunoașterea isvoarelor bibliografice (p. 79-90); 5. Ce temă aleg? — sfaturi și indicațiuni privitoare la legerea subiectului (p. 91-94); 6. Cum adun și prelucrez materialul — (p. 95-113); 7. Forma redactării (p. 113-128); 8. Calea spre publicare (p. 128-141). In capitolul final (Știința succesului sau piatra filosofală modernă, (p. 141-147), autorul dă cîteva sfaturi de folos începătorilor, pentru a le insufla încredere, optimism și perseverență. Notele (p. 148-155) cuprind bogată și aleasă bibliografie pentru toate problemele de metodă și de tehnică puse de carte. Numeroase reproduceri de fișe, de aparate, de semne și de exemple de clasificare sporesc interesul cărții lui Horst Kliemann.

Cartea lui Friederich Kuntze, **Die Technik der geistigen Arbeit (Tehnica lucrării intelectuale)** ed. 3-4, Heidelberg 1923, ceva mai mică decît cele de mai sus, este totuşi plină de ştiinţă metodologică. Introducerea (p. 1-7) vorbeşte despre obiectul, importanţa şi necesitatea tehnicii ştiinţifice. Urmează: I. Tehnica perceperii intelectuale, în care autorul tratează despre instrumentele omului învăţat: biblioteci, bibliografii, cărţile necesare, lucrării despre ,metoda citirii, înţelegerii şi aprecierii cărţilor, despre clasificarea zecimală şi semne ca mijloace de a caracteriza cuprinsul cărţilor (p. 8-35); II, Tehnica valorificării lecturii: Reguli pentru luarea, clasificarea (zecimală) şi păstrarea notelor (p. 36-52); III. Tehnica producţiei intelectuale. Reguli ştiinţifice, psihologice şi practice pentru formarea gîndirii şi a ideilor şi pentru coordonarea lor (p. 53-83), Concluzie (p. 83-85. De fapt, cuprinsul este mai bogat, mai personal şi mai interesant decît se poate arăta în acest sumar. Autorul nu urmăreşte doar să dea reguli, ci să stimuleze şi orienteze gîndirea pentru a o face capabilă să înţeleagă procesul mintal al lucrării ştiinţifice. Gîndirea abstractă şi stilul o face greoaie la citit.

Cartea lui Fernand Van Steenberghen, **Directives pour les dissertations doctorales.** Avec applications concrètes aux recherches sur la philosophie médiévale, Louvain, 1940, este interesantă şi bună prin claritatea şi aplicaţiile ei. Cartea cuprinde în loc de prefaţă un «avertisment», în care previne pe cititori asupra caracterului practic şi concret al principiilor ei (p. 5-6); Cap. I: Cursul practic — în care arată necesitatea unui asemenea curs pe lîngă cele teoretice (p. 8-10); Cap. II: Alegerea subiectului (p. 11-20); cap. III: Lucrările auxiliare — prin care înţelege pe cele preliminare tezei: pregătirea filosofică, istorică, filologică, şi tehnică (p. 21-26); cap. IV: Euristica — în care vorbeşte despre arta găsirii materialului (biblioteconomie, bibliografie) şi despre întocmirea fişelor bibliografice (p. 27-40); cap. V: Documentarea — vorbeşte despre culegerea materialului lucrării pe fişele de documentare (p. 41-48); cap. VI: Critica — externă şi internă a isvoarelor (p. 49-56); cap. VII; Construcţia — despre coordonarea şi folosirea notelor adunate pe fişe (p. 57-59); cap VIII: Redactarea — reguli despre economia, planul, părţile şi întocmirea lucrării personale, despre aparatul critic şi despre tipărire (p. 60-75). Se adaugă un extras din regulamentul Institutului superior de Filosofie de la Louvain (p. 77-79) şi lista subiectelor de teze propuse pentru studiu şi a celor lucrate la Seminarul de Filosofie medievală de la Louvain în anii 1930-1940 (p. 80-85).

Fernand Van Steenberghen a scris şi articolul **Les exercices pratiques des seminaires scientifiques,** în **Revue néoscolastique de Philosophie,** aout 1934, (p. 234-237).

De interes excepţional este pentru organizare, metodele de lucru, conducerea şi foloasele seminarelor, cartea lui J. De Ghellinck, S. J., **Les exercices pratiques du «Séminaire» en Théologie,** Paris 1934 (ed. 2, 1935), bogată în material şi în idei metodice. In apendice bibliografie.

Multe şi bune îndrumări metodice se dau în tratatele de metodologie istorică sau de introducere în studiul istoriei. Acestea sînt de fapt cele mai mari tratate de metodă ştiinţifică în general. In partea privitoare la tehnica lucrării istorice, ele dau reguli valabile şi pentru celelalte feluri de lucrări. Menţionăm dintre cele mai cunoscute:

Ernst Bernheim, **Lehrbuch der Historischem Methode und der Geschichtsphilosophie** (Manual de Metodă istorică și de Filosofie a istoriei) ed. 5-6, Lepzig 1908, este socotit tratat clasic în specialitatea sa. Pentru metoda și tehnica lucrării interesează în deosebi indicate după ediția 3-4, 1903): Cap. II: Metodologie, (p. 158-326); cap. III: Cunoașterea isvoarelor (euristica), (p. 227-293); cap. VI: Expunerea (p. 721-741). Ernst Bernheim a rezumat parte din cuprinsul marelui său tratat în **Einleitung in die Geschichtswissenschaft** (col. Göschen, nr. 270), ed. 3-4, Berlin și Leipzig 1926.

Mai nou și în unele privințe mai actual și mai util este Manualul de Metodă istorică al lui Alfred Feder, S. J., **Lehrbuch der geschichtlichen Methode**, ed. 3, Regensburg 1924, din care, pentru tehnica lucrărilor, interesează în deosebi partea finală (Sinteza, p. 329-347 și Expunerea, p. 347-360). Tratatul este sistematic și foarte bine informat, bibliografia abundentă.

Johann Gustav Droysen, **Historik. Vorlesungen über Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte** (Istorica. Prelegeri despre Enciclopedia și Metodologia istoriei), ed. de Rudolf Hübner, München și Berlin 1937, împărțită în Metodică (euristica, critică, interpretarea), sistematica, și topica; despre euristică, p. 31-91; și 332-335.

Aloys Meister, **Grundzüge der historischen Methode**, (Principii de metodă istorică). (în **Grundriss der Geschichtswissenschaft**, vol. I, 6) — ed. 2, Leipzig și Berlin, 1913. — Kristian Erslev, **Historische Technick. Die historsche Unterssuchung in ihren Grundzügen dargestellt** (Tehnica istorică. Cercetarea istorică expusă în principiile ei). Traducere din l. daneză de Ebba Brandt, München și Berlin 1928, deși se mărginește la studiul isvoarelor istorice, al cercetării critice și al concluziunilor ce se pot trage din ele, conține totuși unele juste considerațiuni metodice de interes general.

In studiul său **Zur Theorie und Methodik der Geschichte** (Despre teoria și metoda istoriei), în **Kleine Schrifte**, vol. I, ed. 2, Halle (Laale) 1924, p. 3-67, cunoscutul istoric Eduard Meyer exprimă idei bine gîndite cu privire la caracterul și la cerințele științifice ale cercetării istorice — Siegmund Hellmann, **Wie studiert man Geschichte** (Cum se studiază istoria), ed. 2, München și Leipzig, 1920, este interesant în deosebi prin cele scrise despre îndrumarea studiilor, formarea științifică a studentului, cunoașterea isvoarelor și citirea cărților.

Fr. Zurbonsen, **Anleitung zum wissenschaftlichen Studium der Geschichte. Ein Handbuch für Studierende** (Indrumare în studiul științific al istoriei. Un manual pentru studenți), Berlin 1906, dă sfaturi practice bazate pe bogată lectură și pe proprie experiență, cu numeroase citate, importante pentru studiul metodei. Sînt utile în deosebi capitolul V: Lectura (p. 29-36), cap. IX: Despre studiul metodicii (p. 79-87), cap. XV: Examenul.

Heinz Quirin tratează și despre tehnica lucrării științifice în cartea sa **Einfürhrung in das Studium der mittelalterlichen Geschichte**, în **Westermanns Studienhefte** (Introducere în studiul istoriei medievale), Braunschweig, Berlin Hamburg 1950.

Dintre lucrările similare franceze, este mai cunoscută și mai importantă cartea lui Ch. V. Langlois și Ch. Seignobos, **Introduction aux études historiques**, Paris, 1898, apărută în cîteva ediții. Mai interesante din

punct de vedere al metodei în general sînt cele scrise despre căutarea documentelor (euristica); p. 1-24, clasarea critică a isvoarelor (p. 79-88), expunere (p. 256-273). Autorii stabilesc precise şi severe principii pentru critica externă şi internă a documentelor istorice (p. 89-116; 117-129; 130-162), pentru interpretarea lor şi pentru determinarea faptelor istorice. Cartea e scrisă totuşi cu oarecare scepticism, care a provocat unele critici. Ca o reacţiune la ideile ei a scris Ludwig Riéss, **Historik. Ein Organon geschichtlichen Denkens und Forschens** (Istorica. Un instrument al gîndirii şi cercetării istorice), vol. I, Berlin şi Leipzig 1912.

Charles de Smedt, S. J., **Principes de la critique historique,** Liège Paris 1883, interesează pentru metoda generală mai ales prin cap. I: Utilitatea studiului regulilor criticii (p. 1-16) şi cap. II: Dispoziţiunile necesare criticului (p. 17-47). — Lous Brehier şi M. Desdevises du Dezert, în **Le travail historique** (Questions historiques, în col. Science et Religion nr. 426), Paris (Bloud) 1914, scriu pagini instructive asupra operaţiunilor cercetării. Cap. I: Organizarea materială a lucrării istorice, p. 17-289 unde prezintă avantagiile sistemului fişelor, şi cap. V: Compunerea şi stilul, p. 74-82).

Cartea lui Paul Harsin, **Comment on écrit l'histoire** (Bibliothèque scientifique belge. Histoire et Philologie), Paris 1933, care conţine lecţii de metodă istorică adresate candidaţilor la doctoratul în Drept, este de folos în deosebi prin cele scrise despre munca de documentare (p. 20-34), ca şi prin aplicarea posibilă la studii cu caracter asemănător a celor privitoare la sinteza istorică (p. 97-132). Istoricul Louis Halphen prezintă de asemenea în **Introduction à l'histoire,** ed. 2, Paris (Presses universitaires de France) 1946, operaţiunile studiului istoric şi face totodată interesante aprecieri personale asupra tratatelor de metodă cunoscute (p. 79-85).

Lui Wilhelm Bauer se datoreşte un foarte bun tratat de Introducere în studiul istoriei: **Einführung in das Studium der Geschichte,** Tübingen 1921 (ed. 2, 1927). Tehnica lucrării ştiinţifice o privesc în special cap. XI: Mijloacele stilistice de exprimare ale ştiinţei istorice (p. 325-331) şi cap. XII: Indrumare în folosirea mijloacelor bibliografice auxiliare (p. 341-370), indicate după ediţia I. — Unele probleme speciale de teorie şi de metodă ale istoriei se tratează cu competenţă în **Die Quelle im Geschichtsunterricht, Lehrbuch zu Teubners Quellensamlung** (Isvorul în învăţămîntul istoric. Manual pentru colecţia de istorie Teubner). Der neue Geschichtsunterricht, vol. 8), ed. de E. Wilmanns, Leipzig şi Berlin 1932, ca Istoria isvorului istoric, de P. Rühlmann, (p. 1-23); Peters und Litt: Die Methodische Lage Poziţia metodică la Peters şi Litt) de E. Wilmanns (p. 24-61).

Cîteva tratate speciale de Introducere în studiul Istoriei bisericeşti merită menţiune pentru necesitatea lor în acest studiu:

Humbertus Benigni, **Historiae ecclesiasticae propaedeutica** ed. 3, Ratisbonae, Romae, Neo-Eboraci 1916: Despre natura şi metoda istoriei (p. 15-28); despre euristică (p. 29-36). Interesant de asemenea apendicele prin cele despre temă, bibliografie, valoarea isvoarelor şi a literaturii auxiliare (321-327) şi despre întocmirea fişelor pentru biblioteci (De catalogis componendis, (p. 327-335), necesare de observat şi la întocmirea fişelor bibliografice personale, precum şi despre citarea autorilor şi a scrierilor, despre particulele care însoţesc unele nume, despre punctuaţie,

semne și prescurtări, despre referințele bibliografice în general, cu exemple de fișe alfabetice și tematice.

Guido Pagnini, în **Manuale di Storia ecclesiastica,** vol. I: **Propedeutica. Principi di metoda et di filosofia della Storia ecclesiastica,** Milano 1928, dă cunoștințele necesare pentru o introducere în studiul istoriei bisericești (p. XI-XII, bibliografie), — Bruno Albers, B. C., **Manuale di propedeutica storica,** Roma, 1909, este de asemenea o bună introducere pentru istoria bisericească (p. 1-4): Conceptul, valoarea, necesitatea Propedeuticei, cu bibliografie; p. 10-14: Euristica) — Rev. Peter Guilday, **An introduction to Church History. A Book for beginners** (Introducerea în Istoria Bisericii. O carte pentru începători), ed. 2, St.Louis, Mo; Londra 1925, interesează între celelalte prin, cap. VII: Literatura istoriei Bisericii (p. 293-324).

Nu putem uita cîteva lucrări care tratează special sau în parte despre tehnica lucrării științifice și care conțin interesante principii și îndrumări metodice:

Docteur P. Chavigny, **Organisation du Travail Intellectuel.** Bibliothèque des chercheurs et des curieux. Recettes pratiques à l'usage des étudiants des toutes les Facultés et de tous les travailleurs), édition refondue, Paris, 1939; M. Guerguy, **L'Art et la manière de classer ses notes. Méthodes et Procedés pratiques d'Organisatios a l'Usage des Travailleurs et des Etudiants, suivi, de Tables systématiques,** Paris 1926 J. Rousset, **Guide du technicien pour l'organisation du travail personnel,** Paris și Liège 1930, cap. I: Documentarea, p. 9-14; cap. II: Cum se adună documentele, p. 15-41; cap. III: Unde se găsesc documentele, p. 42-583; cap. VI: Clasarea documentelor (fișe, fișiere), p. 74-87; cap. X: Cum se publică o carte, p. 150-188).

Adăugăm în fine ca bune de citit cîteva cărți, cunoscute nu ca manuale de metodă, dar ca folositoare prin multe sfaturi, exemple și indicațiuni bibliografice utile pentru pregătirea omului de știință și pentru lucrul lui:

L. Riboulet, **Conseils sur le travail intellectuel,** ed. 2, Lyon și Paris 1935, dă foarte bune sfaturi privitoare la laturea fizică, intelectuală și morală a studiului. — Jean Flory, **Simples conseils pour étudier,** Paris 1934 (quinzième mille, 1936), grupează în cîteva capitole indicațiuni metodice bazate pe lectură și pe practică: cap. I: Activitatea minții (pp. 13-42), cap. II: Ordinea și metoda (p. 43-75); capă III: A învăța (lectura), fișele, clasificarea zecimală, p. 77-117); cap. IV: Particularități (despre diferite științe, p. 119-145); cap. V; A înțelege, (p. 147-187); cap. VI: A produce (p. 189-212); bibliografie (p. 213-216), clasificarea zecimală (extras, p. 217-232).

Doctorul Denys Gorce a scris două cărți interesante pentru inițierea în studiul teologiei: **Petite Introduction à l'étude des Pères,** Paris 1928 (în deosebi partea II-a: Inițierea p. 29-66), partea a III-a: Contactul direct cu textele (p. 69-85), și **Le laic théologien. Introduction à l'étude de la Théologie,** Paris 1934; această carte este o desvoltată și originală inițiere în studiul Teologiei, prezentată ca un edificiu măreț, în care studiile formează un sistem bine coordonat. Autorul cunoaște multe opere teologice și introduce pe cititori în bibliografia teologică mai importantă. El stăruie și asupra calităților morale ale studiului teologiei.

Cunoştinţele şi regulele de mai sus, deşi sînt scrise din practica lucrului ştiinţific, rămîn teoretice, dacă nu se vor aplica de studenţi la elaborarea lucrărilor lor. După cum am spus, ele sînt generale şi relative; practice şi utile — devin prin folosirea lor de fiecare. Nu se poate învăţa de-a-dreptul şi dintr-o dată din cartea altuia cum se face o lucrare, pentru că nu te poate învăţa altul să gîndeşti ştiinţific. Procesul gîndirii este personal. Tehnica lucrării şi procesul gîndirii nu sînt identice [47]). Metodele nu sînt menite să înlocuiască inteligenţa prin sîrguinţă, «ele nu constituie un panaceu vrednic de a rezolva toate greutăţile tehnice ale muncii intelectuale a studentului». Munca intelectuală e ceva variat şi personal şi nu permite uniformizare. Metoda complineşte şi sprijină inteligenţa; ea indică tehnica, dar nu exclude măiestria proprie [48]).

Acestea nu scad nicidecum importanţa metodei teoretice, ci atrag atenţia asupra efortului personal, pe care trebuie să-l facă ostenitorul în cîmpul muncii ştiinţifice. Importanţa metodei nu se poate nici contesta, nici subestima. Cunoaşterea ei trebuie însă împlinită cu voinţa şi cu priceperea celui care lucrează. Teoreticienii metodei au ajuns la stăpînirea ei nu numai prin citirea cărţilor altora, ci şi prin lucru personal şi prin mînuirea continuă a instrumentelor ei — cărţi, fişe, fişiere, dosare, etc.

A învăţa metoda teoretic este doar jumătate de lucru. Pentru valorificarea şi justificarea ei, ea trebuie aplicată, trebuie făcută regulă şi îndemînare personală. Din cărţi, metoda trebuie să treacă în practică. Altfel, ea rămîne teorie de manual, şi nu pentru aceasta s-a elaborat metoda şi s-au scris tratatele respective. Ea trebuie să folosească: să uşureze munca intelectuală şi s-o facă de bună calitate ştiinţifică.

Notă: Despre teologie ca ştiinţă au scris:

Paul Wyser, **Theologie als Wissenschaft. Ein Beitrag zum theologischen** Erkenntnisproblem, Salzburg 1937 (Kristliches Denken, vol. 2).

B. Poschmann, **Der Wissenschaftscharakter der Katholischen Theologie** (extras), 1932.

J. Engert, **Studien zur theologischen Erkenntnislehre,** Regensburg 1926.

E. Przywara, **Religionsbegründung,** Frieburg 1923.

Martin Dibelius, **Wozu Theologie? Von Arbeit und Aufgabe theologischer Wissenschaft,** Leipzig, 1941.

Gaston Rabeau, **Introduction à l'étude de la théologie,** Paris 1926, (p. 128-132)): La théologie comme science).

J. F. Bonnefoy, **La théologie comme science et l'explication de la foi selon S. Thomas d'Aquin** (în Ephemerides theologicae Lovanienses, Louvain 1937, XIV, p. 421-446).

Teodor M. Popescu, **Teologia ca ştiinţă** (în **Studii Teologice,** an VI 1937), vol. 1), Bucureşti.

Bibliografie la Hermann Mulert, **Religion, Kirche, Theologie. Einführung in die Theologie** (Sammlung Töpelmann. Die Theologie im Abriss, vol. 8), Giessen 1931, (p. XI-XII).

47. Comp. Johannes Erich Heyde, p. 2.
48. Mircea Vulcănescu, în op. cit., p. 294.